

Piotr Ruczkowski

Ustrój prawny kas Stefczyka w latach 1920–1939

Rocznik Samorządowy 2, 138-180

2013

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Piotr Ruczkowski, *Ustrój prawny kas Stefczyka w latach 1920–1939*, „Rocznik Samorządowy” 2013, tom 2, ISSN: 2300-2662, ss. 138-180.

Piotr Ruczkowski, Wyższa Szkoła Ekonomii, Prawa i Nauk Medycznych im. prof. E. Lipińskiego w Kielcach, Wyższa Szkoła Humanistyczno-Przyrodnicza w Sandomierzu

Ustrój prawny kas Stefczyka w latach 1920–1939*

Legal status of the Stefczyk credit unions in the years 1920–1939

tekst przesłany do redakcji 5 sierpnia 2013 roku, zrecenzowany 14 i 27 marca 2014 roku, zaakceptowany do druku 29 marca 2014 roku

Streszczenie: W przedkładanym artykule poddano analizie wybrane zagadnienia ustroju prawnego kas Stefczyka w latach 1920–1939. Przyjęty zakres badań nie jest przypadkowy, gdyż to w 1920 roku uchwalono, jak się dzisiaj ocenia, jedną z najlepszych ustaw o spółdzielniach w ówczesnej Europie. Określono w niej podstawy prawne tworzenia i działalności spółdzielni oszczędnościowo-kredytowych, w tym kas Stefczyka. Na lata międzywojenne przypadł bowiem szczególny rozwój różnych instytucji drobnego kredytu, w tym spółdzielni kredytowych.

Organizację i zasady działania kas Stefczyka, oprócz wspomnianej ustawy o spółdzielniach, regulowały: statuty poszczególnych kas i regulaminy, instrukcje oraz ustawy szczególne. Z punktu widzenia ustrojowego kasy Stefczyka były spółdzielniami, które udzielały tanich kredytów i pożyczek swoim członkom, gromadziły wkłady oszczędnościowe zarówno swoich członków, jak i innych osób powierzających im oszczędności. Środki na działalność kredytową uzyskiwały głównie z wkładów oszczędnościowych. Przykładem takich instytucji były kasy w Jakubowicach i Połańcu, których akta wykorzystano w przedkładanym artykule.

* Artykuł odbiega objętościowo i technicznie od tekstów zwyczajowo przyjmowanych w „Roczniku” jednakże redakcja, po wewnętrznej konsultacji, pozytywnej ocenie redaktora tematycznego i dwóch recenzjach zdecydowała o jego publikacji.

Słowa kluczowe: bank spółdzielczy, Franciszek Stefczyk, kasy Stefczyka, spółdzielczość, związki kredytowe

Summary: The article examines some issues in connection with the legal status of the Stefczyk credit unions in the years 1920–1939. The period of time under examination is not an accidental one since it was in 1920 when according to the present day estimation one of the best acts on co-operatives was adopted. That act contained the legal framework for establishing and running savings and credit unions, including the Stefczyk unions. Moreover, it was in those interwar years when different small credit institutions were rapidly developing, including credit cooperatives.

Apart from the aforementioned act on credit unions, the organization and working rules of the Stefczyk unions were regulated by charters, rules of the unions, guidelines and other normative acts.

From the legal point of view the Stefczyk unions were co-operatives which granted cheap credit and loans to their members and collected savings deposits of both their members and other persons who entrusted them with their savings. They obtained funds for their credit-granting operations largely from savings deposits.

Key words: co-operatives, co-operative banks, credit unions, Franciszek Stefczyk, Stefczyk credit unions

(...) trzeba abyśmy cegiełkami oszczędności stworzyli nie tylko wał ochronny stosunków gospodarczych, lecz wybudowali potężną basztę narodowych kapitałów, która byłaby ostoją dobrobytu najszerzych warstw ludności, uczyniła z nas prawdziwą potęgę gospodarczą i sprawiła by w stosunkach międzynarodowych odnoszono się do Polaka z szacunkiem, jaki mu się ze względu na kulturę i znaczenie naszego narodu należy („Poradnik Spółdzielni” 1928, nr 22).

1. Zarys historii spółdzielczości kredytowej w Polsce

W literaturze przedmiotu podkreśla się, że spółdzielczość kredytowa należy do najstarszych gałęzi polskiej spółdzielczości¹. Trudno się z tą tezą nie zgodzić. Na ziemiach polskich jej geneza się sięga bowiem okresu I Rzeczypospolitej². Jednakże szczególny rozwój spółdzielczości nastąpił

w XIX wieku i był związany z przejściem od stosunków feudalnych do kapitalizmu³. Wielu autorów jako jeden z powodów powstania spółdzielczości finansowej podawała konieczność przeciwdziałania lichwie pieniężnej⁴.

Pomimo że zjawisko koncentracji kapitału i migracja ludności ze wsi do ośrodków miejskich sprzyjały tworzeniu spółdzielni w miastach, to tego typu instytucje spotykano również często na terenach wiejskich. To wśród ludności wiejskiej spółdzielczość znajdowała żyzny grunt dla swojego rozwoju, zwłaszcza jeśli chodziło o spółdzielnie rolnicze i bankowe. Rozwój bankowości spółdzielczej jest ściśle związany z rozwojem całej spółdzielczości. Pierwsze zinstytucjonalizowane formy spółdzielni kredytowych pojawiają się w Europie w XIX w. Ich prekursorami i zarazem twórcami byli, żyjący niemalże w tym samym czasie, Franz Herman Schulze z Delitzsch (1808–1883) i Friedrich Wilhelm Raiffeisen (1818–1888)⁵.

Punktem wyjścia systemu Schulzego z Delitzsch było stowarzyszenie. Jak twierdził, „Wiele drobnych sił, po połączeniu stają się wielką potęgą, czego nie można samemu dokonać, do tego trzeba się z innymi łączyć, – to jest prosta, prastara zasada, na której polega stowarzyszenie, jej zastosowaniu ludzkość zawdzięcza od początku historii mnóstwo dzieł piędnych”⁶. Podkreślano, że jako uczeń i zwolennik liberalnej szkoły ekonomicznej widział on możliwość pogodzenia pracy z kapitałem. Zalecał jednostce zmianę nastawienia, z postawy roszczeniowej wobec państwa, na szukanie możliwości zdobywania środków dzięki własnej aktywności. Nakazywał porzucenie mrzonek o obcej pomocy i skupienie się na własnej pracy i oszczędności. Źródeł sukcesu poszukiwał w solidarności, wzajemnym pomaganiu sobie, w samopomocy, rozumianej jednak nie indywidualnie, ale jako samopomoc zawodową i społeczną wszystkich tych, których łączy wspólny interes, sytuacja w jakiej się znaleźli, wspólne potrzeby. Wyrazem tego było tworzenie od 1849 roku szeregu stowarzyszeń ludowych, takich jak: kasy chorych, kasy pogrzebowe, stowarzyszeń dostarczających tanich artykułów żywnościowych i materiałów potrzebnych do produkcji (Rohstoffgenossenschaft)⁷.

Pierwsza założona przez niego kasa pożyczek i oszczędności powstała w Delitzsch w 1850 roku⁸. Skupiała początkowo niewielką liczbę mieszkańców wspomnianego miasteczka. Przystąpienie do kasy było

Przystąpienie do kasy było uzależnione od wniesienia udziału w wysokości jednego talara. Działalność kasy była oparta na wzajemnym zaufaniu. Nowa osoba zamierzająca przystąpić do kasy musiała być znana przez co najmniej dwóch członków kasy, którzy za nią świadczyli, a pozostali w głosowaniu decydowali czy ją przyjąć, czy nie. Pożyczek kasa udzielała tylko swoim członkom⁹. Przynależność do stowarzyszenia opierała się na daleko idącym zaufaniu, wynikającym z postaw życiowych przyszłego członka kasy.

Początkowo stowarzyszenia pożyczkowo-oszczędnościowe przeznaczone były tylko dla ludności miejskiej, a próby organizowania ich na wsi natrafiły na poważne trudności. Spowodowało to, że zaniechano tworzenia specjalnych kas kredytowych na wsi, ale otwierano w miejscowościach, gdzie miały swoje siedziby władze administracyjne i sądowe – kasy mieszane – dla ludności zarówno miejskiej, jak i wiejskiej¹⁰.

Na wsi natomiast udawało się tworzyć instytucje finansowe innego ich twórcy, mianowicie wspomnianego niemieckiego działacza gospodarczego Friedricha Wilhelma Raiffeisena. Były to rolnicze kasy pożyczkowo-oszczędnościowe oparte na zasadach spółdzielczych, które zdobyły popularność w wielu krajach (w Polsce na wzór tychże instytucji powstały kasy noszące nazwę ich twórcy, a mianowicie tzw. kasy Stefczyka). Udzielały one taniego i dogodnego kredytu ludności wiejskiej¹¹. Raiffeisen założył pierwsze stowarzyszenie pożyczkowe dla pożytku gospodarzy w sąsiedztwie we wsi Heddesdorf w Niemczech w 1854 roku¹². Wcześniej, bo w grudniu 1849 r. w okręgu Flammersfeld, utworzył „Stowarzyszenie dla wspierania niezamożnych rolników”, które udzielało pożyczek na zakup bydła oraz na zaspokajanie innych potrzeb gospodarskich¹³. Z czasem zaczęło ich powstawać coraz więcej, osiągając w 1888 roku liczbę ponad 700¹⁴. Były to instytucje lokalne, ograniczone zasadniczo do jednej parafii lub wsi. Warto podkreślić, że w Galicji pierwsza spółka oszczędności i pożyczek systemu Raiffeisena powstała na początku 1890 r. w Czernichowie pod Krakowem¹⁵.

Zakładający kasę systemu Raiffeisena nie byli zobowiązani do wnoszenia udziałów w taki sposób, jak to czynili założyciele kas systemu Schulzego. Mogli natomiast wносить do kas na procent swoje pieniądze. Kasa przyjmowała zarówno lokaty terminowe, jak i bezterminowe, przy czym, jeżeli ktoś ulokował swoje pieniądze na czas nieoznaczony, to mógł je odebrać

dopiero po zawiadomieniu kasy z trzymiesięcznym wyprzedzeniem. Rozwiązanie to miało zabezpieczyć kasę przed utratą płynności w wyniku nagłego wycofania wkładów. W tym celu przewidziano także, iż w przypadku potrzeby, kasa będzie mogła zażądać zwrotu całej sumy pożyczki przed terminem jej spłaty. W tym przypadku kasa była obowiązana poinformować pożyczkobiorcę z czterotygodniowym uprzedzeniem o zamiarze wcześniejszego zażądania spłaty pożyczki. Zabezpieczeniem zgromadzonych w kasie wkładów było poręczenie majątkowe wszystkich członków kasy. Solidarne poręczenie stanowiło konsekwencję ograniczenia do minimum kapitału zakładowego stowarzyszenia pożyczkowego. Poręczenie przez kilkadziesiąt osób tworzyło poważną gwarancję i pozwalało na zaciąganie przez samo stowarzyszenie pożyczek celem rozdysponowania ich pomiędzy członków potrzebujących kredytu¹⁵.

Reasumując, należy stwierdzić, że różnice pomiędzy systemami Schulzego z Delitzsch i Raiffeisena nie były aż tak duże i wynikały, jak słusznie zauważono, nie tyle z odrębnej organizacji, co z odmiennych przekonań politycznych, społecznych i religijnych ich twórców¹⁷. Schulze wyznawał i stosował w ekonomii, polityce i religii zasady liberalne, Raiffeisen – konserwatywne. Każdy z nich w swojej działalności publicznej kierował się zasadami, które odzwierciedlały ich przekonania. Schulze był ekonomistą i realizował program czysto ekonomiczny w celu polepszenia bytu najbiedniejszych warstw społeczeństwa, wszystkimi dostępnymi środkami. Natomiast w Raiffeisenie górował filantrop, którego program nie zamykał się tylko w dążeniu do poprawy materialnego statusu społeczeństwa, ale dążył za pomocą stowarzyszeń ekonomicznych do szerzenia w społeczeństwie uczuć religijnych i chrześcijańskiej miłości bliźniego¹⁸. Franciszek Stefczyk pisał o nim z wielkim szacunkiem, podkreślając, że „nie celował on ani wysokim wykształceniem ani znacznieszym majątkiem, ale był człowiekiem wielkiego serca a niezwykłego rozumu. Pełen szlachetnych uczuć i chęci, odznaczał się zarazem trzeźwością sądu o ludziach i rzeczach i praktycznością środków, dobieranych dla osiągnięcia zamierzonego celu”¹⁹. Odnosząc się do jego cech charakteru, Stefczyk wielokrotnie pisał o wartościach, które stanowiły podstawę tworzonych przez Raiffeisena instytucji. Stowarzyszenia pożyczkowe Stefczyk traktował nie tylko jako

instytucje finansowe, lecz także jako organizacje o zadaniach utylitarnych. Podkreślał „Ktoby jednak stowarzyszenie pożyczkowe uważał tylko za instytucję finansową, niedoceniałby należycie ani jego zadania, ani jego podstaw działania. Stowarzyszenie powinno być świadome także swych moralnych zadań i pamiętać o nich ciągle wśród spełniania swych zadań ekonomicznych; wtenczas dopiero finansowa działalność stowarzyszenia stanie się skuteczną, i ugruntują się podstawy trwałego i zdrowego rozwoju”²⁰.

Ostatecznie na ziemiach polskich pod zaborami ukształtowały się dwa typy instytucji oszczędnościowo-kredytowych, a mianowicie oparte o konstrukcję ustrojową stowarzyszenia banki ludowe, towarzystwa zaliczkowe, a także kasy pożyczkowe przemysłowców i towarzystwa wzajemnego kredytu oraz oparte o konstrukcję spółdzielni kasy Raiffeisena, w tym kasy Stefczyka²¹.

Po odzyskaniu niepodległości spółdzielczość, w tym finansowa, rozpoczęła działalność tylko częściowo w nowych warunkach prawnych, ponieważ w wielu przypadkach obowiązywały jeszcze przepisy wydane przez władze państw zaborczych. Należy podkreślić, jednym z podstawowych celów spółdzielczości w tym okresie była walka o „samozachowanie narodowe”²². Nie ulega wątpliwości, że przełomowym wydarzeniem dla rozwoju spółdzielczości finansowej było uchwalenie, jak się dzisiaj ocenia, najlepszej na ówczesne czasy ustawy o spółdzielniach²³. W literaturze podkreśla się jednak, że uchwalenie wspomnianej ustawy nie pomogło w procesie jednoczenia ruchu spółdzielczego, który następował dość opieszale. Dopiero w 1934 r. doszło do utworzenia jednego związku pod nazwą: Związek Spółdzielni Rolniczych i Zarobkowo-Gospodarczych RP²⁴.

Niewątpliwie lata 1918–1939 należą do wyjątkowych w rozwoju różnych instytucji lokalnego kredytu, w tym spółdzielni kredytowych. Wśród elementów, które, zdaniem wielu autorów, przyczyniły się do sukcesów tych instytucji należy wymienić: 1) bezpośredni kontakt z potencjalnym wkładcą lub pożyczkobiorcą, 2) transparentność struktury organizacyjnej oraz operacji kasy, 3) niskie koszty działalności, 4) znaczna liczba placówek, 5) zasoby materialne i osobowe oraz 6) zaufanie, jakim były obdarzone przez społeczność lokalną²⁵.

Dane statystyczne dotyczące liczby spółdzielni prezentują się pokrótce następująco: według stanu na dzień 1 stycznia 1924 r. liczba spółdzielni wynosiła 14563, z czego spółdzielni kredytowych czynnych było 5665, co stanowiło 38,9% wszystkich spółdzielni²⁶. Z kolei na koniec 1938 roku funkcjonowało 5597 spółdzielni kredytowych (zrzeszonych w związkach rewizyjnych)²⁷.

W wyniku wojny i okupacji spółdzielczość finansowa doznała dotkliwych strat zarówno w majątku, jak i w doświadczonym i wykwalifikowanym personelu. Z kolei zmiany ustrojowe, które nastąpiły po zakończeniu wojny, wymusiły przeobrażenie ruchu spółdzielczego pod kątem dostosowania organizacyjnego i funkcjonalnego do socjalistycznej gospodarki centralnie planowanej i scentralizowanego systemu bankowego.

W latach 1944–1949 nastąpiła reaktywacja banków spółdzielczych określanych wspólną nazwą spółdzielni oszczędnościowo-pożyczkowych. W rzeczywistości działały one pod różnymi nazwami, tj. kasy Stefczyka, banki ludowe, banki spółdzielcze²⁸. W 1949 roku czynnych było 962 spółdzielni oszczędnościowo-pożyczkowych, zrzeszających 617 000 członków, wśród których aż 83% stanowili rolnicy²⁹.

Wejście w życie dekretu o reformie bankowej z 1948 r. spowodowało przekształcenia organizacyjne w spółdzielczości finansowej. W miejsce dotychczasowych spółdzielni oszczędnościowo-pożyczkowych powstały trzy nowe formy banków, a mianowicie: 1) gminne kasy spółdzielcze (wiejskie spółdzielnie oszczędnościowo-pożyczkowe), 2) miejskie spółdzielnie kredytowe oraz 3) pracownicze kasy spółdzielcze.

Stopniowe ograniczanie samorządności spółdzielczej następowało zasadniczo do 1956 roku. Uprawnienia rewizyjno-nadzorcze przekazano Ministrowi Finansów, ograniczono podmiotowo akcję kredytową do bezrolnych oraz rolników posiadających małe i średnie gospodarstwa rolne, umożliwiono uzyskiwanie kredytów przez rolników nie będących członkami spółdzielni, podporządkowano działalność kas gminnych Związkowi Samopomocy Chłopskiej, ograniczono sieć tychże kas oraz administracyjnie scalano, likwidując część z nich³⁰. Spółdzielnie kredytowe zostały ponadto pozbawione możliwości gromadzenia oszczędności we własnym imieniu. Mogły taką działalność prowadzić jedynie na rzecz Powszechnej Kasy

Oszczędności³¹. Możliwość gromadzenia oszczędności we własnym imieniu przywrócono gminnym kasom spółdzielczym na mocy zarządzenia Ministra Finansów z 23 października 1956 roku³².

Powrót do idei samorządności w obszarze spółdzielczości kredytowej nastąpił w 1956 roku, w wyniku wprowadzenia nowego statutu dla spółdzielni kredytowych¹, na podstawie którego ustalono jednolitą nazwę dla spółdzielni kredytowych, tj. kasy spółdzielcze. W Polsce rozwoju spółdzielczości nie przerwał nawet okres socjalizmu. Można nawet pokusić się o stwierdzenie, że w tym czasie spółdzielnie cieszyły się – przynajmniej oficjalnie deklarowaną – przychylnością władz.

We współczesnej Polsce spółdzielcze kasy oszczędnościowo-kredytowe działają w nowej formie od 1992 roku. Aktualnie ich status regulują: ustawa z dnia 5 listopada 2009 r. o spółdzielczych kasach oszczędnościowo-kredytowych³⁴ (do dnia 27 października 2012 roku działały podstawie ustawy z dnia 14 grudnia 1995 r. o spółdzielczych kasach oszczędnościowo-kredytowych³⁵), ustawa – Prawo spółdzielcze³, ustawy szczegółowe oraz statuty poszczególnych kas i inne akty prawne o charakterze wewnętrznym.

Spółdzielnia jest instytucją prywatnoprawną, która łączy w sobie elementy rywalizacji gospodarczej ze współdziałaniem jej członków. Celem spółdzielni jest nie tylko poprawa bytu jej członków, lecz także realizacja celów gospodarczych, społecznych i kulturowych w ogólniejszym wymiarze. Działalność spółdzielni miała i ma reminiscencje dla rozwoju gospodarczego i społecznego jej bezpośredniego otoczenia. W tym kontekście warto zauważyć, że stosownie do treści art. 1 § 2 ustawy – Prawo spółdzielcze – spółdzielnia może prowadzić działalność społeczną i oświatowo-kulturalną na rzecz swoich członków i ich środowiska.

Wspomniana ustawa definiuje spółdzielnię jako dobrowolne zrzeszenie nieograniczonej liczby osób, o zmiennym składzie osobowym i zmiennym funduszu udziałowym, które w interesie swoich członków prowadzi wspólną działalność gospodarczą. Spółdzielnia, jako forma prywatnoprawna nie jest instytucją jednolitą. Spółdzielnie można podzielić na takie, które prowadzą działalność głównie na rzecz swoich członków, np. spółdzielnie mieszkaniowe, banki spółdzielcze, spółdzielcze kasy oszczędnościowo-kredytowe (SKOK) oraz spółdzielnie wytwarzające różne dobra, np. rolnicze spółdzielnie produkcyjne, spółdzielnie inwalidów itd.

Z punktu widzenia ustrojowego SKOK jest spółdzielnią, a więc dobrowolnym zrzeszeniem nieograniczonej liczby osób, o zmiennym składzie osobowym i zmiennym funduszu udziałowym, które w interesie swoich członków prowadzi wspólną działalność gospodarczą. Ustawodawca zdefiniował cel działalności kasy jako gromadzenie środków pieniężnych wyłącznie swoich członków, udzielanie im pożyczek i kredytów, przeprowadzanie na ich zlecenie rozliczeń finansowych oraz pośredniczenie przy zawieraniu umów ubezpieczenia na zasadach określonych w ustawie z dnia 22 maja 2003 r. o pośrednictwie ubezpieczeniowym³⁷. SKOK zostały powołane zatem do gromadzenia oszczędności i udzielania pomocy finansowej swoim członkom. W przeciwieństwie do banków i innych instytucji oszczędnościowo-kredytowych SKOK mogą gromadzić środki pieniężne tylko swoich członków oraz udzielać im pożyczek i kredytów. To ograniczenie podmiotowe jest cechą charakterystyczną SKOK.

Reasumując, można stwierdzić, że SKOK są instytucjami parabankowymi, posiadającymi odrębną podmiotowość prawną, prywatnoprawnymi instytucjami, których celem jest udzielanie pomocy finansowej swoim członkom ze zgromadzonych przez nich w kasach środków pieniężnych. SKOK, podobnie jak inne rodzaje zrzeszeń, jest osobą prawną typu korporacyjnego.

Tak zdefiniowany cel SKOK wskazuje, że działalność kasy ma charakter niezarobkowy, czego potwierdzeniem jest treść art. 26 ust. 1, zgodnie z którym nadwyżka bilansowa nie podlega podziałowi między członków kasy, lecz zostaje przeznaczona na zwiększenie funduszu zasobowego lub uzupełnienie udziałów uprzednio przeznaczonych na pokrycie straty bilansowej. Warto również zwrócić uwagę, że nazwą „spółdzielcza kasa oszczędnościowo-kredytowa” może posługiwać się wyłącznie instytucja utworzona na podstawie ustawy o SKOK.

Członkami kasy mogą być osoby fizyczne połączone więzią o charakterze zawodowym lub organizacyjnym, a w szczególności: 1) pracownicy zatrudnieni w jednym lub kilku zakładach pracy oraz 2) osoby należące do tej samej organizacji społecznej lub zawodowej, przy czym wspomniane osoby, których więź o charakterze zawodowym lub

organizacyjnym ustała, mogą zachować członkostwo w kasie, jeżeli statut tak stanowi. O spółdzielczym charakterze kas oszczędności potwierdza m.in. obowiązek wpłaty wkładu członkowskiego.

Członkami kasy mogą być także – działające wśród członków, o których mowa wyżej – organizacje pozarządowe ustawy z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie³⁸, jednostki organizacyjne kościołów i związków wyznaniowych posiadające osobowość prawną, spółdzielnie, związki zawodowe oraz wspólnoty mieszkaniowe.

Jak wspomniano wyżej, członek kasy jest obowiązany wpłacić wkład członkowski w celu korzystania przez spółdzielnię. Wkład członkowski jest oprocentowany, jeżeli statut tak stanowi. Zasady ustalania wysokości oprocentowania wkładu członkowskiego i jego zmiany określa statut. Wkład członkowski nie może być wypłacony przed ustaniem członkostwa. Nie dotyczy to jednak kwot przewyższających obowiązkową wysokość wkładu członkowskiego. Ponadto każdy członek kasy obowiązany jest posiadać co najmniej jeden zadeklarowany i wpłacony udział. Minimalną wysokość udziału członkowskiego określa statut kasy.

Utworzenie SKOK wymaga uzyskania zezwolenia Komisji Nadzoru Finansowego. Z wnioskiem o wydanie zezwolenia występują założyciele kasy. Komisja Nadzoru Finansowego wydaje decyzję w przedmiocie zezwolenia na utworzenie kasy w terminie trzech miesięcy od daty otrzymania wniosku lub jego uzupełnienia. W zezwoleniu na utworzenie kasy Komisja Nadzoru Finansowego określa nazwę i siedzibę kasy oraz zatwierdza jej statut.

Jak już była mowa, podstawowym celem działalności kas jest udzielanie swoim członkom pożyczek i kredytów oraz gromadzenie oszczędności. Prowadzenie akcji pożyczkowo-kredytowej i oszczędnościowej jest regulowane przede wszystkim przez przepisy ustawy o SKOK, prawa bankowego³⁹, ustawy o kredycie konsumenckim⁴⁰, a także statutu kasy.

2. Ustrój prawny kas Stefczyka w latach 1920–1939

2.1. Podstawy prawne działalności kas

W okresie zaborów ustrój prawny różnych organizacji finansowych, w tym spółdzielczych instytucji oszczędnościowo-kredytowych, regulowany był przepisami wydawanymi przez organy państw zaborczych. Były to przede

wszystkim ustawy austriackie z 9 kwietnia 1873 r., niemiecka z 1 maja 1889 r., rosyjska ustawa kredytowa z 1897 r. (przed 1897 r. z powodu braku ogólnych podstaw prawnych poszczególne spółdzielnie kredytowe działały w oparciu o zatwierdzane przez władze statuty) oraz wydawane na ich podstawie statuty normalne (wzorcowe). Po odzyskaniu przez Polskę niepodległości zrodziła się potrzeba przygotowania i uchwalenia nowych podstaw prawnych regulujących ich organizację i funkcjonowanie⁴¹, co uczyniono ustawą z 29 października 1920 r. o spółdzielniach⁴², a wcześniej dekretem Naczelnika Państwa z 8 lutego 1919 r. w przedmiocie zatwierdzania statutów zrzeszeń handlowo-przemysłowych o kapitale zmiennym⁴³. Tym drugim aktem normatywnym usankcjonowano wolę państwa obowiązywanie wewnętrznych aktów prawnych (statutów) pochodzących z okresu przedniepodległościowego. Warto zaznaczyć, że już w 1919 roku Ministerstwo Pracy i Opieki Społecznej przygotowało projekt ustawy spółdzielczej⁴⁴.

W dniu 29 marca 1933 roku wydano ustawę w sprawie wysokości odsetek od wkładów i innych lokat pieniężnych w komunalnych kasach oszczędności i spółdzielniach⁴⁵. Na podstawie delegacji w niej zawartej Minister Skarbu w drodze rozporządzeń ustalał najwyższe dopuszczalne granice odsetek od wkładów i innych lokat pieniężnych. Na podstawie wspomnianej wyżej ustawy Minister Skarbu wydał w dniu 30 listopada 1933 r. rozporządzenie o najwyższych granicach odsetek od wkładów i innych lokat pieniężnych (maksymalnie 6,5% w stosunku rocznym, przy czym w tych granicach wysokość oprocentowania wkładów mogła być różnicowana w zależności od typów wkładów i lokat pieniężnych)⁴⁶ oraz w dniu 23 marca 1934 r. rozporządzenie o sposobie wykonywania kontroli wysokości odsetek płaconych przez spółdzielnie od wkładów i innych lokat pieniężnych⁴⁷. Kontrolę tę sprawował Przewodniczący Rady Spółdzielczej, przy czym w przypadku spółdzielni należących do związku rewizyjnego mógł ją powierzyć właściwemu związkowi. Mając na uwadze walkę z lichwą pieniężną, ograniczono oprocentowanie, jakie mogły pobierać instytucje kredytowe, w tym kasy spółdzielcze, z tytułu pożyczek i innych czynności bankowych.

W przypadku kas oszczędności wzięto pod uwagę inny jeszcze czynnik, a mianowicie społeczny charakter tej instytucji, której celem miała być przede wszystkim działalność na rzecz swoich członków, a nie maksymalizacja zysku. Do kas oszczędności odnosiło się rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 29 czerwca 1924 r. o lichwie pieniężnej⁴⁸ oraz przepisy rozporządzeń wydanych na jego podstawie, tj. rozporządzenie Ministrów Skarbu i Sprawiedliwości z dnia 11 lutego 1930 r. o lichwie pieniężnej⁴⁹, rozporządzenie Ministrów Skarbu i Sprawiedliwości z dnia 15 lipca 1930 r. o lichwie pieniężnej⁵⁰, rozporządzenie Ministra Skarbu z dnia 20 października 1932 r. w sprawie określenia w trybie § 1 rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 29 czerwca 1924 r. o lichwie pieniężnej najwyższych dozwolonych korzyści majątkowych w pieniężnych stosunkach kredytowych⁵¹ oraz rozporządzenie Ministrów Skarbu i Sprawiedliwości z dnia 7 listopada 1932 r. w sprawie określenia w trybie § 2 rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 29 czerwca 1924 r. o lichwie pieniężnej najwyższych dopuszczalnych korzyści majątkowych przedsiębiorstw, trudniących się czynnościami bankowymi⁵².

Wspomniane wyżej akty normatywne, dotyczące oprocentowania wkładów i pożyczek, bez wątplenia stanowiły jeden z elementów ingerencji państwa w działalność kas oszczędności. Innymi słowy, były przejawem etatyzmu w działalności oszczędnościowej i kredytowej ówczesnych instytucji finansowych (zjawisko etatyzmu kredytowego było charakterystyczne dla gospodarki Polski międzywojennej).

Wspomniane wyżej akty normatywne, dotyczące oprocentowania wkładów i pożyczek, bez wątplenia stanowiły jeden z elementów ingerencji państwa w działalność kas oszczędności. Innymi słowy, były przejawem etatyzmu w działalności oszczędnościowej i kredytowej ówczesnych instytucji finansowych (zjawisko etatyzmu kredytowego było charakterystyczne dla gospodarki Polski międzywojennej).

Przyjęcie takich rozwiązań przez ustawodawcę było uzasadnione z jednej strony koniecznością ograniczenia lichwy, z drugiej zaś korzyściami, jakie były przyznawane instytucjom drobnego kredytu (zwolnienie z opłaty stemplowej, podatku z tytułu kapitału i rent itd.), które w pewnym zakresie rekompensowały utratę zysku wskutek ustawowego ograniczenia dopuszczalnego oprocentowania kredytów.

Niewątpliwie najważniejszą ustawą z punktu widzenia organizacji i funkcjonowania kas spółdzielczych była wspomniana wyżej ustawa o spółdzielniach. Została ona podzielona na działy i rozdziały, w których uregulowano zasady ogólne działania spółdzielni, zakładanie spółdzielni oraz jej oddziałów (filii), jej firmę (nazwę), status prawny członków, władze spółdzielni, zasady rachunkowości, rewizję i związki rewizyjne, zasady zmiany statutu, oraz zawarto postanowienia dotyczące rozwiązania spółdzielni oraz działalności państwowej rady spółdzielczej, jako pewnej formy nadbudowy organizacyjnej.

Przepisy te były uzupełniane statutami, regulaminami, instrukcjami i innymi aktami, często publikowanymi w charakterze niewiążących wzorców normatywnych⁵³. Na przykład regulaminy wzorcowe dla kas Stefczyka wydawał Związek Rewizyjny Polskich Spółdzielni Rolniczych w Warszawie.

W tym miejscu należy podkreślić, że statuty poszczególnych kas mogły odbiegać od postanowień ustawy o spółdzielniach tylko w zakresie przez nią określonym. Ustawowo określono minimalną treść statutu. Statut kasy (spółdzielni) musiał określać: 1) nazwę i siedzibę kasy, 2) cel kasy, przedmiot przedsiębiorstwa (zakres przedmiotowy działalności) oraz czas, na jaki ją utworzono, 3) rodzaj i zakres odpowiedzialności jej członków, 4) wysokość udziału, wpłat na udział i czas ich dokonywania, 5) zasady dotyczące przyjmowania, ustępowania i wykluczania członków, 6) liczbę członków zarządu i rady nadzorczej i sposób ich powoływania, 7) sposób zwoływania walnych zgromadzeń, obradowania i podejmowania uchwał, 8) zasady dotyczące umarzania wartości bilansowych, 9) zasady podziału zysków i pokrywania strat oraz 10) pismo, w którym miały być zamieszczane ogłoszenia kasy. W istocie więc statut był tym wewnętrznym aktem normatywnym, w którym uwidaczniał się indywidualizm kasy. Statut był uznawany za umowę zawartą przez członków kasy między sobą⁵⁴.

Po analizie statutów kas nasuwa się jedna konstatacja, że statuty poszczególnych kas nie różniły się od siebie; nie odbiegały od swojego normatywnego wzorca. Ich założyciele nie wykazywali tym samym nadmiernej innowacyjności. Uzasadnia to dokonanie w dalszej części pracy określonej egzemplifikacji.

Na koniec warto jeszcze wspomnieć o zakresie stosowania prawa bankowego do działalności kas Stefczyka. Pierwszym aktem ustawodawczym dotyczącym bankowości i obejmującym obszar całego państwa była ustawa z 23 marca 1920 roku o nadzorze nad przedsiębiorstwami bankowymi i kantorami wymiany⁵⁵. Spraw bankowych dotyczyło również zarządzenie wydane na podstawie tej ustawy przez Ministra Skarbu w 1921 roku dotyczące jednolitego schematu sporządzania i ogłaszania bilansów bankowych. Przepisy wspomnianej ustawy dotyczyły jednak tylko domów bankowych i kantorów wymiany, które zostały uznane za przedsiębiorstwa podlegające koncesjonowaniu i poddane kontroli władzy skarbowej. Natomiast nie objęły zakresem swojej regulacji banków akcyjnych oraz kas oszczędności.

Nowy etap polskiego ustawodawstwa bankowego rozpoczął się w 1924 roku. W tymże roku ogłoszony został statut Banku Polskiego, przeprowadzono reformę walutową, a co najważniejsze, ogłoszono jednolitą ustawę bankową. Pierwsza polska ustawa bankowa została ogłoszona w formie rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej z 27 grudnia 1924 roku – O warunkach wykonywania czynności bankowych i nadzorze nad tymi czynnościami⁵⁶.

Nowemu prawu podlegały w zasadzie wszystkie banki w Polsce oraz polskie oddziały banków zagranicznych. Za banki, w rozumieniu przepisów wspomnianego rozporządzenia, uznano przedsiębiorstwa handlowe trudniące się czynnościami bankierskimi jako głównym przedmiotem przedsiębiorstwa, w tym spółdzielnie kredytowe³⁷. Nie wszystkie jednak banki i przedsiębiorstwa trudniące się czynnościami bankowymi podporządkowano nowemu prawu, nie odnosiło się ono bowiem do następujących instytucji kredytowych: banków państwowych, kas oszczędności o własnych statutach, do Towarzystwa Kredytowego Ziemskiego w Warszawie. Wszystkie wyżej wymienione instytucje, poddano jedynie ogólnemu nadzorowi Ministra Skarbu (§ 88 rozporządzenia), a niektóre z nich jeszcze szczególnej kontroli komisarza rządowego. Kasy Stefczyka jedynie w ograniczonym zakresie poddane zostały prawu bankowemu⁵⁸. Warto jednak wspomnieć na dość istotne postanowienie prawa bankowego, zgodnie z którym zobowiązania spółdzielnie nie mogły przewyższać sumy kapitałów własnych oraz wynikających z dodatkowej odpowiedzialności członków. W literaturze wyrażono pogląd, iż ograniczenie

to nie będzie miało znaczenia dla spółdzielni z odpowiedzialnością nieograniczoną, ponieważ ich zobowiązania tylko wyjątkowo mogły przekraczać majątek spółdzielni oraz majątek osobisty wszystkich jej członków⁵⁹.

Kolejna ustawa – Prawo bankowe, ogłoszone formie rozporządzenia z mocą ustawy Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 17 marca 1928 roku⁶⁰, nie wprowadziła w sposób zasadniczy zmian do istniejących stosunków prawnych. Jeszcze na etapie prac legislacyjnych było krytykowane jako szkodliwe dla ruchu spółdzielczego⁶¹. Przepisami wspomnianego rozporządzenia dokonano podziału przedsiębiorstw bankowych na: banki, domy bankowe, kantory wymiany, zakłady zastawnicze i spółdzielnie kredytowe. Za przedsiębiorstwa bankowe uznano przedsiębiorstwa handlowe w rozumieniu prawa handlowego, trudniące się czynnościami bankowymi jako głównym przedmiotem przedsiębiorstwa. Jak widać, do przedsiębiorstw bankowych zaliczono spółdzielnie kredytowe⁶².

Natomiast za banki uznano przedsiębiorstwa bankowe, istniejące w formie bądź spółki akcyjnej, bądź spółki komandytowo-akcyjnej oraz przedsiębiorstwa bankowe, założone na mocy przepisów o związkach międzykomunalnych (celowych), z wyjątkiem komunalnych kas oszczędności, objętych rozporządzeniem Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 13 kwietnia 1927 roku i gminnych kas wiejskich pożyczkowo-oszczędnościowych, regulowanych przepisami rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 30 grudnia 1924 roku (art. 2).

Poprzednio obowiązujące rozporządzenie nie znało pojęcia „banku” w rozumieniu art. 2, lecz tam, gdzie nowe rozporządzenie mówiło o banku w ogóle, albo o banku kredytu krótkoterminowego, używało pojęcia „bank akcyjny”. Przepisy rozporządzenia z 17 marca 1928 r. wprowadzały jako jedyne kryterium oceny czy dane przedsiębiorstwo bankowe jest bankiem – formę jego prawnej organizacji⁶³.

Wyłączenie spółdzielni kredytowych odbierało tym przedsiębiorstwom bankowym charakter banku, ale nie usuwało ich co do zasady spod działania prawa bankowego. Ponadto, nowe prawo bankowe nie wprowadzało zmian, jeśli chodzi o zakres czynności spółdzielni kredytowych, uzupełniając jedynie zakres tych czynności o redyskonto weksli.

2.2. Zasady tworzenia kas

Kasy Stefczyka ustrojowo były spółdzielniami, a zatem zasady ich tworzenia regulowała przede wszystkim ustawa o spółdzielniach. Zgodnie z treścią art. 5 tej ustawy do założenia spółdzielni potrzebne było zarejestrowanie statutu. Zgłoszenie statutu do rejestru prowadzonego przez sąd rejestrowy właściwy ze względu na siedzibę kasy należało do zarządu. Statut musiał być podpisany przez wszystkich pierwszych członków kasy. Do zgłoszenia należało dołączyć dwa odpisy statutu oraz dokumenty potwierdzające powołanie zarządu oraz rady nadzorczej. Samo zgłoszenie było podpisywane przez wszystkich członków zarządu kasy. Sąd dokonywał zarejestrowania statutu po stwierdzeniu jego zgodności z przepisami prawa. Jeżeli stwierdził braki, mógł żądać ich uzupełnienia lub zmiany statutu w wyznaczonym terminie. W razie bezskutecznego upływu terminu, wydawał rozstrzygnięcie odmowne.

Na zebraniu założycielskim decydowano o: 1) ustaleniu siedziby oraz terenu działalności kasy, 2) liczbie członków rady nadzorczej oraz dokonywano jej wyboru, 3) wysokości udziału, 4) przyjęciu i podpisaniu statutu, 5) wysokości wpisowego, 6) określano granicę zobowiązań spółdzielni oraz maksymalną wysokość kredytu udzielanego członkowi kasy. Zatwierdzano także regulaminy działania organów kasy, przyjmowania i zwrotu wkładów oraz udzielania pożyczek, a także decydowano o przystawieniu do zrzeszenia, a mianowicie np. do Centralnej Rady Spółdzielni Rolniczych⁶⁴, a następnie do Związku Spółdzielni Rolniczych i Zarobkowo Gospodarczych Rzeczypospolitej Polskiej⁶⁵.

2.3. Nazwa, siedziba, zakres terytorialny działania oraz czas trwania kas Stefczyka

Nazwę, siedzibę, zakres terytorialny działania kasy oraz czas jej trwania określał statut. Zgodnie z ustawą o spółdzielniach firma (tj. nazwa) spółdzielni była tworzona od przedmiotu przedsiębiorstwa, przy czym nie mogła zawierać nazwisk członków. Wspomniana ustawa wymagała umieszczenia w nazwie spółdzielni takich dodatków, jak: „Spółdzielnia”, lub przymiotnika „spółdzielczy” oraz oznaczenie siedziby i rodzaju odpowiedzialności (odpowiedzialność udziałami, odpowiedzialność

ograniczona, odpowiedzialność nieograniczona). W praktyce oprócz stałych określeń, takich jak: „Kasa Stefczyka”, „Spółdzielnia z nieograniczoną odpowiedzialnością” w firmie kasy pojawiała się jej nazwa szczególna, np. „Oszczędność”⁶⁶.

Do wejścia w życie nowego prawa bankowego z 1928 r. kasy Stefczyka mogły zamieszczać w swojej firmie nazwę „Bank”⁶⁷, mimo że w praktyce budziło to wiele wątpliwości, skutkujących częstą odmową rejestracji spółdzielni kredytowej.

Kasy Stefczyka należały do lokalnych instytucji drobnego kredytu, których zakres działalności był ograniczony do jednej wsi, kilku wsi lub obejmował zarówno obszar wsi, jak i miasta. Kasy mogły tworzyć oddziały (filie). W literaturze podkreślano, że niewielki i z góry określony obszar działania kasy należał do szczególnych cech tych instytucji⁶⁸.

Jeśli chodzi o czas trwania spółdzielni, to mógł być on ograniczony bądź nieograniczony. W praktyce statutowej kas Stefczyka czas trwania spółdzielni ustalano zwykle jako nieograniczony⁶⁹.

2.4. Cel i przedmiot działania kas Stefczyka

Przepisy ustawy o spółdzielniach z 1920 r. zdefiniowały cele spółdzielni jako „podniesienie zarobku lub gospodarstwa członków przez prowadzenie wspólnego przedsiębiorstwa”, a także „podniesienie poziomu kulturalnego swych członków”. Podobnie w statutach poszczególnych kas wśród celów spółdzielni wymieniano nie tylko cele gospodarcze, ale także podniesienie poziomu moralnego i kulturalnego członków.

Do zakresu przedmiotowego działalności spółdzielni kredytowej zaliczano przyjmowanie oprocentowanych wkładów oszczędnościowych, udzielanie członkom pożyczek na cele rolnicze, przemysłowe, handlowe, a także czynności wchodzące w zakres obrotów pieniężnych. Wypada zaznaczyć, że do zakresu przedmiotowego działalności kasy należało również krzewienie idei spółdzielczości, popieranie działalności innych spółdzielni oraz współpraca w działalności kulturalno-oświatowej. O zasadach prowadzenia akcji oszczędnościowej i kredytowej będzie mowa niżej.

2.5. Członkostwo w kasie, prawa i obowiązki członków

Przepisy dotyczące zasad nabycia członkostwa w kasie oraz prawa i obowiązki członków kasy znajdowały się w ustawie o spółdzielniach oraz w statucie kasy. Zgodnie z ustawą członkiem spółdzielni mogła być każda osoba fizyczna lub prawna, o ile statut nie stanowił inaczej. W praktyce statutowej przyjmowano na ogół, że członkiem kasy mogły być pełnoletnie osoby fizyczne zamieszkałe na obszarze działania kasy oraz osoby prawne (np. kółka rolnicze, spółdzielnie domu ludowego itp.). W statutach poszczególnych kas zawarte były dodatkowe wymogi, jak np. przynależność do religii rzymsko-katolickiej⁷⁰. O przyjęciu w poczet członków decydował zarząd. Przystępujący członek kasy był obowiązany do podpisania deklaracji, w której zobowiązywał się do przestrzegania statutu kasy, uiszczenia wpisowego oraz przynajmniej jednego udziału⁷¹. Zarząd mógł odmówić przyjęcia go do spółdzielni. Od decyzji odmownej służyło odwołanie do rady nadzorczej. Warto wspomnieć, że do obowiązków zarządu należało prowadzenie spisu członków kasy pod sankcją wynikającą z ustawy o spółdzielniach.

Utrata członkostwa w kasie następowała w wyniku 1) dobrowolnego wystąpienia, 2) zmiany miejsca zamieszkania, 3) wykluczenia ze spółdzielni oraz 4) śmierci. Dobrowolne wystąpienie z kasy było zasadniczo możliwe tylko po dokonaniu uprzedniego wypowiedzenia oraz z końcem roku obrotowego (kalendarzowego). Zarząd stwierdzał wystąpienie członka oraz dokonywał stosownej adnotacji w spisie członków. W każdym przypadku jako datę wystąpienia wpisywano koniec roku obrotowego (kalendarzowego). Rzec się miała podobnie, gdy utrata członkostwa następowała w wyniku zmiany miejsca zamieszkania oraz śmierci. W obu przypadkach zarząd stwierdzał utratę członkostwa, która formalnie następowała z końcem roku, w którym nastąpiła zmiana miejsca zamieszkania albo śmierć członka.

Postanowienia statutu dokładnie określały, kiedy dopuszczalne było wykluczenie członka ze spółdzielni, a mianowicie, kiedy: 1) członek utracił prawo rozporządzania swym majątkiem, 2) przystąpił do innej spółdzielni opartej na nieograniczonej odpowiedzialności, 3) został pozwany do sądu o zwrot otrzymanej z kasy pożyczki lub /oraz/ oprocentowania, 4) był karany za zbrodnię lub przestępstwo popełnione z „chciwości”, 5) dopuścił się czynu

nieuczciwego lub uwłaczającego honorowi, 6) nie dotrzymywał zobowiązań wynikających z statutu, instrukcji i uchwał organów spółdzielni lub działał na jej szkodę, 7) zajmował się lichwą, przy czym ocena w tym zakresie należała do zarządu spółdzielni. O wykluczeniu członka decydował zarząd. Wykluczony mógł w ciągu 14 dni od dnia, w którym dowiedział się o wykluczeniu, odwołać się do rady nadzorczej. Wykluczenie następowało z datą ostatniego dnia roku, w którym wykluczenie nastąpiło, przy czym od chwili wysłania zawiadomienia o wykluczeniu, członek nie miał ani prawa udziału w walnym zebraniu, ani prawa wchodzenia w skład innego organu spółdzielni. Jeśli powód wykluczenia ustał, wykluczony mógł być ponownie przyjęty do spółdzielni, jednakże nie wcześniej niż po upływie 2 lat od daty wykreślenia ze spisu członków.

Prawa i obowiązki członków były szczegółowo określone przede wszystkim w statucie kasy. Do praw członków zaliczano: 1) prawo udziału w walnych zebraniach spółdzielni i głosowania na nich (osoby prawne brały udział w zebraniach i głosowały przez pełnomocników), 2) czynne i bierne prawo wyborcze do organów spółdzielni, 3) możliwość ubiegania się o pożyczkę w spółdzielni oraz korzystanie innych czynności i urządzeń spółdzielni. Z kolei do obowiązków członka spółdzielni na ogół zaliczano: 1) ponoszenie odpowiedzialności za zobowiązania spółdzielni udziałami oraz całym osobistym majątkiem (spółdzielnie z odpowiedzialnością nieograniczoną), 2) obowiązek uiszczenia wpisowego oraz przynajmniej jednego udziału w kwocie określonej w statucie kasy, 3) przestrzeganie postanowień statutu, instrukcji oraz uchwał organów spółdzielni, a także popieranie zadań spółdzielni w każdym zakresie jej działania.

W tym miejscu warto dodać, że osoby, które przestawały być członkami spółdzielni z powodu wystąpienia, zmiany miejsca zamieszkania, wykluczenia lub śmierci, bądź ich spadkobiercy, mieli jedynie prawo żądać, aby wypłacono im udziały z ewentualną dywidendą do końca tego roku obrotowego (kalendarzowego), w którym przestali być członkami spółdzielni. Udziały te miały być wypłacone w ciągu miesiąca od zatwierdzenia zamknięcia rachunków za tenże rok, jeśli przed tym terminem nie nastąpiło rozwiązanie spółdzielni.

2.6. Odpowiedzialność członków kasy za zobowiązania

Do szczególnie interesujących instytucji dawnego prawa spółdzielczego należy odpowiedzialność za zobowiązania spółdzielni. Ze względu na zakres ponoszonej odpowiedzialności można dokonać podziału na odpowiedzialność konieczną, czyli odpowiedzialność zadeklarowanymi udziałami oraz dodatkową (rozszerzoną). Ta ostatnia mogła być nieograniczona (całym majątkiem) lub ograniczona. Wysokość odpowiedzialności ograniczonej określał statut w stosunku do udziału. W praktyce statutowej poszczególnych kas przyjmowano odpowiedzialność nieograniczoną, co wpływało na postrzeganie kasy jako instytucji bezpiecznej, budzącej zaufanie⁷². Warto przypomnieć, że to ten czynnik na ogół decydował o sukcesie instytucji oszczędnościowo-kredytowej. Ponadto nieograniczona odpowiedzialność za zobowiązania kasy była silnym bodźcem do dbałości o interesy kasy⁷³.

W tym miejscu trzeba podkreślić, że członek spółdzielni odpowiadał także za zobowiązania zaciągnięte przed jego przyjęciem go do spółdzielni. Przeciwnie zastrzeżenie nie wywoływało skutków prawnych. Odpowiedzialność za zobowiązania kasy, niezależnie od jej formy, miała charakter solidarny⁷⁴.

2.7. Organy kasy

Kasa Stefczyka, jak każda organizacja posiadająca osobowość prawną, działała poprzez swoje organy. Do organów kasy należały:

- a) zarząd
- b) rada nadzorcza
- c) walne zgromadzenie (zebranie) członków

W praktyce statutowej przyjmowano, członkowie zarządu oraz rady nadzorczej z wyjątkiem kasjera, stale urzędującego członka zarządu oraz rady nadzorczej pełnili swoje funkcje bezpłatnie. Mogli jedynie żądać zwrotu wydatków poniesionych w związku z pełnieniem swoich funkcji. O tym, jakie wydatki miały być członkom zarządu oraz rady nadzorczej zwrócone, rozstrzygała rada nadzorcza w drodze uchwały, która podlegała zatwierdzeniu przez walne zebranie członków spółdzielni⁷⁵.

Należy również zwrócić uwagę, że członkowie zarządu i rady nadzorczej nie mogli pozostawać między sobą w związku małżeńskim. Nie mogli być również spokrewnieni ani spowinowaceni bądź w linii prostej, bądź w linii bocznej do drugie stopnia.

Nie można było być równocześnie członkiem zarządu i rady nadzorczej, przy czym rada nadzorcza mogła czasowo powierzyć swojemu członkowi zastępowanie członka zarządu. Ponadto członkowie zarządu oraz rady nadzorczej nie mogli być członkami tych organów innej spółdzielni, mającej ten sam przedmiot przedsiębiorstwa i siedzibę w tej samej miejscowości. Warto również dodać, że członek rady nadzorczej nie mógł być równocześnie urzędnikiem kasy.

Członkowie zarządu i rady nadzorczej winni czynów i zaniedbań, przez które spółdzielnia poniosła szkodę, odpowiadali za nie osobiście i solidarnie. Ponadto za naruszenie przepisów i statutu podlegali karom przewidzianym przez artykuły 110-116 ustawy o spółdzielniach⁷⁶.

2.7.1. Zarząd

Postanowienia ustawy o spółdzielniach dotyczące zarządu były dość lakoniczne, ponieważ większość kwestii związanych z organizacją tego organu i zakresem jego działania pozostawiono regulacji statutowej oraz regulaminowej⁷⁷.

Skład zarządu i jego kompetencje określał przede wszystkim statut kasy. Zgodnie z ustawą w spółdzielniach przyjmujących wkłady, zarząd winien się składać z przynajmniej dwóch osób. Niektóre statuty przewidywały określenie liczby członków zarządu przez walne zebranie członków⁷⁸. Przeważnie w skład zarządu wchodziło: 1) przewodniczący, w niektórych statutach zwany też przełożonym, 2) jego zastępca, 3) kasjer, 4) sekretarz oraz członkowie. Przewodniczący albo jego zastępca mogli pełnić funkcję rachmistrza (rachmistrz mógł być również powoływany spoza członków zarządu). Na przykład w zarządzie Kasy Stefczyka w Jakubowicach zasiadali: 1) przełożony, 2) jego zastępca, 3) kasjer, 4) sekretarz oraz pozostali członkowie w liczbie określonej przez walne zebranie członków kasy⁷⁹. Członkowie zarządu byli z reguły wybierani na cztery lata, przy czym co dwa lata ustępowała połowa członków. Można dodać, iż ustępujący członkowie mogli być wybrani ponownie.

Statut kasy mógł przewidywać powoływanie zastępców członków zarządu. Fakultatywnie, gdy zarząd liczył co najmniej dwie osoby, natomiast obligatoryjnie, wówczas gdy zarząd był jednoosobowy. Każdą zmianę członków zarządu należało niezwłocznie zgłosić do sądu rejestrowego.

Członkowie zarządu musieli posiadać pełną zdolność do działań prawnych i być członkami spółdzielni. Jeżeli członkiem danej spółdzielni była inna spółdzielnia, to członkowie tej drugiej mogli również wchodzić w skład zarządu.

Jak wspomniano, w Kasie w Jakubowicach przełożonego zarządu zastępował jego zastępca wybrany przez walne zebranie. Natomiast dla pozostałych członków zarządu, w przypadku dłużej trwających przeszkód w pełnieniu funkcji, zastępców wyznaczała rada nadzorcza spośród członków spółdzielni.

Zarząd rozpatrywał sprawy i podejmował rozstrzygnięcia na posiedzeniach. Tryb zwoływania posiedzeń regulował statut kasy. Posiedzenia zarządu dzielono na zwyczajne lub nadzwyczajne. Zwyczajne z reguły odbywały się raz w miesiącu, w dniach z góry określonych, bez potrzeby wysyłania osobnych zaproszeń. Z kolei nadzwyczajne zwoływał przełożony (przewodniczący) zarządu lub jego zastępca, a w przypadku ich śmierci lub wystąpienia ze spółdzielni, najstarszy wiekiem członek spółdzielni. Posiedzenia nadzwyczajne mogły być zwoływane zawsze, ilekroć istniała taka potrzeba, a także na wniosek rady nadzorczej lub co najmniej dwóch członków zarządu⁸⁰.

Oświadczenia woli zarządu kasy przyjmowały formę uchwał. Sposób oraz tryb ich podejmowania regulował statut kasy. Uchwały zapadały zwykłą większością głosów, przy czym na posiedzeniu musiała być obecna co najmniej połowa członków zarządu. W przypadku równości głosów, decydował głos przełożonego (przewodniczącego zarządu).

Warto zaznaczyć, iż ważność niektórych uchwał była uzależniona od ich zatwierdzenia przez radę nadzorczą, w szczególności dotyczących nabywania, zbywania lub obciążenia nieruchomości, zaciągania przez spółdzielnię pożyczek w granicach określonych przez walne zgromadzenie (zebranie) członków oraz sposobu lokowania pozostających w dyspozycji kasy funduszy⁸¹.

Zarząd był organem, do którego zadań należało prowadzenie bieżących spraw kasy oraz jej reprezentowanie na zewnątrz, przygotowanie i przedstawienie radzie nadzorczej porządku obrad zwyczajnych i nadzwyczajnych walnych zgromadzeń (zebrań) członków kasy oraz

wniosków w sprawach: 1) podziału nadwyżki lub pokrycia strat, 2) budżetu na rok przyszły, 3) wysokości udziału członkowskiego i najwyższej sumy zobowiązań zaciąganych przez kasę, 4) najwyższej sumy pożyczki dla jednego członka kasy, 5) kandydatów do zarządu w miejsce ustępujących, 6) we wszystkich innych sprawach związanych z działalnością kasy. Jak widzimy, katalog ten był otwarty. Ponadto zarząd był właściwy w zakresie udzielania pożyczek w granicach określonych przez radę nadzorczą kasy.

Szczególną rolę w zarządzie pełnił jego przewodniczący. Do niego należało między innymi reprezentowanie zarządu na zewnątrz, dbanie o majątek kasy, pilnowanie terminów spłat pożyczek oraz czuwanie nad ich wyegzekwowaniem, nadzór nad należytym prowadzeniem rachunkowości kasy oraz przedstawianie radzie nadzorczej wniosków i uchwał zarządu do zatwierdzenia. Równie ważne funkcje pełnił rachmistrz. Wśród jego kompetencji warto wymienić: 1) prowadzenie ksiąg kasy, wypełnianie książeczek wkładcowych oraz deklaracji przy zapisywaniu się członków, 2) sporządzanie bilansów oraz 3) wszystkie inne zadania związane z prowadzeniem rachunkowości i czynnościami biurowymi. Rachmistrz ponosił osobistą odpowiedzialność za prowadzenie rachunkowości kasy oraz sporządzane bilanse i sprawozdania. Nadzór nad jego czynnościami należał do zarządu kasy.

2.7.2. Rada nadzorcza

Do obligatoryjnych organów kasy należała rada nadzorcza, złożona z co najmniej trzech osób. Jej organizację i zasady funkcjonowania regulowała ustawa o spółdzielniach, statut kasy oraz regulamin czynności⁸². W praktyce statutowej określenie ostatecznej liczby członków rady nadzorczej pozostawiano walnemu zgromadzeniu (zebraniu) członków, z zastrzeżeniem, że liczba członków rady musiała być podzielna przez dwa⁸³. W składzie rady nadzorczej wyodrębniano funkcje przewodniczącego, jego zastępcy oraz sekretarza. Członkowie rady nadzorczej musieli mieć pełną zdolność do działań prawnych oraz być członkami kasy. Ustawa o spółdzielniach przewidywała, że wybór i odwołanie członków rady nadzorczej należał do walnego zgromadzenia, przy czym ich odwołanie mogło nastąpić tylko większością $\frac{3}{4}$ głosów osób obecnych na zgromadzeniu.

Kadencja rady trwała cztery lata, przy czym co dwa lata ustępowała z rady nadzorczej połowa członków⁸⁴. Ciekawym rozwiązaniem była procedura uzupełniania składu rady. Otóż w razie śmierci, dobrowolnego wystąpienia lub dłużej trwających przeszkód w wykonywaniu czynności przez członka, rada uzupełniała swój skład we własnym zakresie do chwili najbliższego walnego zgromadzenia (zebrania) członków.

Posiedzenia rady nadzorczej, podobnie jak w przypadku zarządu, można było podzielić na zwyczajne lub nadzwyczajne. W praktyce statutowej przyjmowano, że posiedzenia zwyczajne mają się odbywać co najmniej raz na kwartał, natomiast nadzwyczajne raz w roku oraz na żądanie przewodniczących, co najmniej jednej trzeciej członków rady oraz zarządu kasy⁸⁵.

Uchwały rady nadzorczej zapadały większością głosów, przy czym w przypadku równości głosów decydujący był głos przewodniczącego. Dla ważności uchwał na posiedzeniu rady musiała być obecna co najmniej połowa jej statutowego składu.

Do zadań rady nadzorczej należało czuwanie nad starannością prowadzenia spraw kasy przez zarząd, w szczególności badanie rocznych zamknięć rachunków kasy oraz przedstawianie wyników badania walnemu zgromadzeniu członków. Realizując te zadania, rada nadzorcza mogła w każdym czasie przeglądać księgi i inne dokumenty kasy spółdzielczej. Do ważnych uprawnień rady nadzorczej trzeba zaliczyć możliwość zawieszania w czynnościach członków zarządu. Do jej kompetencji należało także zawieranie umów z członkami zarządu kasy. W tym miejscu warto zaakcentować, że rada nadzorcza mogła powierzyć swemu członkowi czasowe zastępstwo członka zarządu oraz zażądać zwołania posiedzenia zarządu i walnego zgromadzenia (zebrania) członków w każdym przypadku, ilekroć wymagało tego dobro kasy. Szczegółowe kompetencje rady nadzorczej określał statut.

Szczególne funkcje w radzie pełnił jej przewodniczący. Ponościł on odpowiedzialność za prawidłowe i terminowe wykonywanie należących do niej zadań i czynności. W szczególności miał prawo dokonywania, w obecności członków zarządu, niezapowiedzianej rewizji gotówki⁸⁶.

2.7.3. Walne zgromadzenie (zebranie) członków

Do najwyższych władz kasy należało walne zgromadzenie (zebranie) członków. Zgodnie z postanowieniami ustawy o spółdzielniach członek kasy mógł brać udział w zgromadzeniu tylko osobiście. Osoby, które nie mogły samodzielnie przystępować do spółdzielni, brały udział w zgromadzeniu przez przedstawicieli ustawowych, osoby prawne przez ustanowionych w tym celu pełnomocników, przy czym pełnomocnik nie mógł zastępować więcej niż jednego członka. Poza tym, w walnym zgromadzeniu (zebraniu) miał prawo uczestniczyć z głosem doradczym przedstawiciel związku rewizyjnego, do którego spółdzielnia należała.

Członkowie spółdzielni nie mogli brać udziału w głosowaniu nad uchwałami, których przedmiotem było zwolnienie ich z zobowiązań lub odpowiedzialności za wyrządzoną spółdzielni szkodę, dotyczących ich wynagrodzenia lub odwołania ich z urzędu. Każdy członek miał jeden głos bez względu na liczbę posiadanych udziałów.

Walne zgromadzenia (zebrania) członków mogły mieć charakter zwyczajny lub nadzwyczajny. Zgodnie z ustawą o spółdzielniach zwyczajne musiało być zwołane przynajmniej raz w roku w terminie określonym przez statut, przy czym najpóźniej w terminie 6 miesięcy po upływie roku obrachunkowego (kalendarzowego). W statutach kas przewidywano zwoływanie takich zgromadzeń (zebrań) najpóźniej do końca kwietnia każdego roku, jeśli walne zgromadzenie (zebranie) odrębną uchwałą nie określiło innego terminu zwoływania zwyczajnych zgromadzeń (zebrań)⁸⁷. Zwyczajne walne zgromadzenie (zebranie) członków kasy zwoływał organ określony w statucie. W przypadku braku odpowiednich postanowień w statucie kasy zwoływanie zwyczajnych walnych zgromadzeń (zebrań) członków kasy należało do zarządu kasy i takie na ogół rozwiązanie przyjmowano w statutach poszczególnych kas.

Z kolei nadzwyczajne walne zgromadzenie (zebranie) członków kasy mogło być zwoływane na wniosek zarządu, innego organu określonego w statucie (z reguły przewodniczącego rady nadzorczej), związku rewizyjnego, do którego należała kasa, co najmniej jednej dziesiątej części członków kasy, którzy podpisali wniosek w tej sprawie, zwierający cel oraz uzasadnienie zwołania zgromadzenia w trybie nadzwyczajnym.

Zwołanie walnego zgromadzenia (zebrania) członków następowało w drodze obwieszczeń w oraz w inny sposób zwyczajowo przyjęty ewentualnie poprzez rozsyłanie cyrkularzy wszystkim członkom. Zgodnie z ustawą zawiadomienie powinno było nastąpić co najmniej na tydzień przed terminem zgromadzenia. W praktyce statutowej przyjmowano z reguły termin czternastodniowy, przy czym dłuższy (np. 20 dni), jeśli w porządku obrad umieszczono zmianę statutu lub rozwiązanie spółdzielni.

Nadzwyczajne walne zgromadzenie (zebranie) członków kasy musiało być zwołane przez zarząd w taki sposób, aby mogło się ono odbyć najpóźniej w sześć tygodni od dnia jego żądania.

Sposób obradowania oraz warunki podejmowania uchwał określał statut. Uchwały zapadały zwykłą większością głosów, o ile statut nie stanowił inaczej. W razie równości głosów, decydował głos przewodniczącego (przewodniczącym walnego zgromadzenia był na ogół przewodniczący zarządu względnie jego zastępca). Wyższe wymagania dotyczyły z reguły zmian statutu oraz likwidacji kasy. Zdolność uchwałodawczą posiadało walne zgromadzenie (zebranie) bez względu na liczbę osób biorących w nim udział, chyba że statut stanowił inaczej. Odrębne postanowienia statutu, podobnie jak w przypadku sposobu podejmowania uchwał, dotyczyły jego zmiany oraz rozwiązania kasy⁸⁸. Uchwały mogły zapadać tylko w sprawach objętych porządkiem dziennym.

Każdą uchwałę można było zaskarżyć z powodu jej niezgodności z prawem lub statutem. Skargę należało wnieść przeciwko kasie w terminie 6 tygodni od daty walnego zgromadzenia (zebrania) do sądu okręgowego, właściwego ze względu na siedzibę kasy. Do wniesienia skargi uprawniony był każdy członek, który na walnym zgromadzeniu (zebraniu) zgłosił sprzeciw do protokołu, a członek nieobecny na walnym zgromadzeniu (zebraniu) tylko wtedy, gdy został o nim nieprawidłowo powiadomiony, gdy walne zgromadzenie (zebranie) zostało zwołane wbrew przepisom ustawy lub statutu albo gdy uchwała zapadła w przedmiocie nie objętym porządkiem obrad. Prawo wytoczenia skargi przysługiwało również zarządowi oraz radzie nadzorczej, a także poszczególnym członkom tych organów, przy czym w tym ostatnim przypadku, gdy skutek wykonania uchwały mogliby ponosić odpowiedzialność karną lub odpowiedzialność wobec kasy. Ze skargą mógł również wystąpić związek rewizyjny.

Zadania i kompetencje walnego zgromadzenia (zebrania) kasy były określone w statucie kasy. Do zadań i kompetencji tego organu należało sprawowanie nadzoru nad wszystkimi sprawami kasy, w szczególności: 1) wybór i odwołanie członków zarządu i rady nadzorczej kasy, 2) określenie najwyższej kwoty kredytu zaciąganego w kasie przez jej członków, 3) określenie najwyższej sumy zobowiązań, jakie spółdzielnia mogła zaciągać, 4) zatwierdzenie bilansów i sprawozdań rocznych kasy, 5) udzielanie zarządowi absolutorium, 6) podział zysków i określanie sposobu pokrycia strat, 7) zezwalanie na nabywanie i zbywanie nieruchomości, 8) podejmowanie uchwał w sprawie zmiany statutu i likwidacji kasy.

2.8. Akcja oszczędnościowa i kredytowa kas Stefczyka

Jak już wspomniano, do zakresu działania spółdzielni kredytowej zaliczano krzewienie oszczędności między innymi poprzez przyjmowanie oprocentowanych wkładów (zwanych ówczesznie „wkładkami”) oszczędnościowych oraz udzielanie członkom pożyczek i kredytów. Działalność ta nie była regulowana przez ustawę o spółdzielniach, a jedynie przez statuty poszczególnych kas.

Niewątpliwie do najważniejszych zadań kasy należało prowadzenie akcji oszczędnościowej. Należy pamiętać, że sukces w prowadzeniu akcji oszczędnościowej decydował również o sukcesie akcji kredytowej, ponieważ zgromadzone przez kasę środki w postaci wkładów oszczędnościowych mogły być w dalszej kolejności przeznaczone na działalność kredytową kasy. Kasom Stefczyka, prowadzącym akcję oszczędnościową, nie chodziło jedynie o czysty proces kapitalizacji, lecz także o krzewienie idei oszczędności. Franciszek Stefczyk podkreślał, że „Usilnem staraniem kasy powinno być: a) wydobywać i gromadzić u siebie te oszczędności, jakie ludność w okręgu działania kasy posiada a nadto b) budzić i krzewić zamiłowanie oszczędności, aby się stało cnotą, przyzwyczajeniem i moralną potrzebą ludności”⁸⁹.

Zachęcanie ludności do oszczędzania odbywało się w najrozmaitszych formach. W szczególności poprzez oficjalne i mniej oficjalne wystąpienia i pogadanki, broszury i artykuły drukowane, ulotki, plakaty, tworzenie szkolnych kas oszczędności, rozpowszechnianie skarbonek

oszczędnościowych, sprzedaż znaczków oszczędnościowych. Do szczególnie oryginalnych i ciekawych pomysłów należy zaliczyć umieszczanie automatów przeznaczonych do gromadzenia oszczędności. Automat taki wydawał pokwitowania, na podstawie których kasa (lub instytucja ustawiająca automat) dokonywała odpowiednich wpisów do książeczek wkładkowych⁹⁰.

Kasy Stefczyka przyjmowały wkłady oszczędnościowe oraz gromadziły środki na rachunkach bieżących od swoich członków oraz osób trzecich, odpowiadając za nie majątkiem spółdzielni oraz majątkiem osobistym swoich członków. Możliwość gromadzenia wkładów oszczędnościowych oraz środków na rachunkach bieżących osób niebędących członkami kasy, stanowiła rozwiązanie odbiegające od obecnego. Jak wyżej podano, pod rządami obowiązujących przepisów, SKOK mogą gromadzić środki tylko swoich członków.

Przyjmujące wkłady oszczędnościowe, kasa wydawała, z reguły imienne, książeczki wkładkowe (oszczędnościowe). Każda wpłata lub wypłata musiała być stwierdzona odpowiednim wpisem w książeczce wkładkowej, przy czym wypłata wszystkich zgromadzonych w kasie środków mogła nastąpić tylko za zwrotem książeczki. Było to rozwiązanie spotykane również w innych instytucjach oszczędnościowo-kredytowych (np. w komunalnych kasach oszczędności⁹¹). Wypłata tzw. wkładki mogła nastąpić po wypowiedzeniu. Termin wypowiedzenia określała rada nadzorcza.

Wypłata wkładki mogła nastąpić tylko rąk osoby, na której imię i nazwisko książeczka została wystawiona, względnie do rąk osoby upoważnionej przez właściciela książeczki. Ten ostatni mógł poczynić odpowiednie zastrzeżenia (wypłata w przypadku osiągnięcia określonych wyników w nauce, zawarcia związku małżeńskiego, urodzenia dziecka itd.). Wówczas kasa obowiązana była do potwierdzenia tożsamości osoby przedstawiającej książeczkę do wypłaty.

Kasa mogła bez podania powodu odmówić przyjęcia wkładu lub właścicielowi książeczki wypowiedzieć wkładkę w terminie określonym przez radę nadzorczą dla wypowiedzenia wkładki. Upływ terminu wypowiedzenia powodował zaprzestanie naliczania oprocentowania.

Wkłady oszczędnościowe oraz środki zgromadzone na rachunkach bieżących były oprocentowane. Wysokość odsetek od wkładek oraz sposób obliczania i termin płatności odsetek określała rada nadzorcza na wniosek

zarządu. Ówczesne rozwiązania prawne przewidywały kapitalizację odsetek⁹².

Jak wspomniano wyżej, środki zgromadzone przez kasę, w tym pochodzące z wkładów oszczędnościowych, były przeznaczane na działalność kredytową kasy. Zarząd mógł udzielać kredytów i pożyczek tylko członkom kasy i jedynie w granicach określonych uchwałą wlanego zgromadzenia (zebrania) członków kasy. W tym przypadku wykluczono z grupy potencjalnych pożyczkobiorców osoby niebędące członkami spółdzielni. Z identycznym rozwiązaniem mamy do czynienia obecnie. Termin, na jaki były udzielane pożyczki, określony był w statucie kasy. Na przykład statut Kasy w Jakubowicach przewidywał udzielanie pożyczek maksymalnie na okres 4 lat, przy czym, za zgodą rady nadzorczej, pożyczka mogła być udzielona na okres dłuższy niż 4 lata (jednakże nie dłuższy niż lat 10)⁹³. Termin zwrotu pożyczki lub poszczególnych rat mógł być prolongowany przez kasę na prośbę dłużnika. Mógł on również w każdym czasie dokonać spłaty pożyczki w całości lub poszczególnych jej rat, i co wypada zaznaczyć – w dowolnych kwotach.

W interesujący sposób badano zdolność kredytową pożyczkobiorcy. Między innymi oceniano „wartość moralną oceniającego”, a także jego majątek, cel pożyczki, jej potrzebę i użyteczność⁹⁴. Pożyczki były udzielane na skrypty dłużne i weksle, a także w formie pożyczek w rachunku bieżącym². Pożyczki były zabezpieczane przede wszystkim, poręczeniami, wekslami, zastawem na papierach wartościowych posiadających tzw. bezpieczeństwo prawne oraz hipoteką na majątku nieruchomym dłużnika.

Pożyczki były udzielane głównie na cele rolnicze, tj. na zakup gruntu (o niewielkiej powierzchni), inwentarza żywego, maszyn i narzędzi rolniczych, a także na cele handlowe i przemysłowe. Pożyczka mogła być przeznaczona tylko na cel, na który została udzielona. Czuwanie nad tym, czy pożyczka była wykorzystywana zgodnie z celem, na który została udzielona, należało do zadań zarządu. W razie jej przeznaczenia na inny cel, zarząd był obowiązany do natychmiastowego wypowiedzenia pożyczki. Wypowiedzenie pożyczki było możliwe także wówczas, gdy:

- 1) wypowiedziano spółdzielni kapitały jej powierzone,
- 2) nastąpiła zmiana

sytuacji majątkowej dłużnika lub jego poręczycieli, 3) w inny sposób zagrożona została wierzytelność spółdzielni.

Pożyczki udzielane przez kasy Stefczyka musiały być tanie, ponieważ były przeznaczone dla ludności mniej zamożnej. Możliwość udzielania niskooprocentowanych pożyczek była związana przede wszystkim z niewielkimi kosztami funkcjonowania kasy. Do czego zresztą przyczyniały się ulgi i zwolnienia podatkowe⁹⁶. Trzeba ponadto pamiętać, że kasy Stefczyka obowiązywały wspomniane w pracy przepisy antylichwiarskie, ograniczające maksymalną wysokość udzielanych pożyczek. Wysokość oprocentowania pożyczek była ustalana przez radę nadzorczą na wniosek zarządu.

2.9. Fundusze kasy

Podstawą finansową działalności kasy był fundusz obrotowy. Źródłami tego funduszu były: 1) udziały członkowskie, 2) wkłady oszczędnościowe, 3) pożyczki zaciągnięte przez kasę, 4) odsetki od pożyczek udzielonych przez kasę, 5) wpisowe oraz 6) inne dochody.

O wkładach oszczędnościowych była mowa wyżej. W tym miejscu należy przywrzeć się bliżej udziałom członkowskim. Jak wiadomo do obowiązków każdego członka kasy należało wpłacenie do kasy spółdzielni przynajmniej jednego udziału w kwocie ustalonej przez statut. Należy podkreślić, jeden członek mógł mieć większą liczbę udziałów, które przed wpłaceniem winien był pisemnie zadeklarować. Było to nowe rozwiązanie w istocie nieznane systemom prawnym innych krajów. Na przykład w prawie niemieckim, tylko w spółdzielniach z ograniczoną odpowiedzialnością, poszczególny członek mógł posiadać większą liczbę udziałów⁹⁷.

Udział lub udziały stanowiły własność członka. Jeśli członek posiadał tylko jeden udział w spółdzielni, to nie mógł go wycofać przed wystąpieniem ze spółdzielni. Natomiast jeśli posiadał większą liczbę udziałów, wówczas mogły być one wycofane przed wystąpieniem ze spółdzielni, przy czym zawsze musiał pozostać co najmniej jeden udział w spółdzielni. Wypowiedzenie ostatniego udziału następowało wraz z wypowiedzeniem członkostwa⁹⁸. W razie wystąpienia lub wykluczenia członka następował zwrot jego udziałów, po potrąceniu wszelkich należności spółdzielni, wg zasad określonych w statucie kasy. W razie likwidacji kasy, udziały były przeznaczane na pokrycie jej strat, jeśli majątek kasy był niewystarczający⁹⁹.

Udziały musiały być jednakowej wysokości. Z reguły wysokość udziału określano na niskim poziomie, co miało zapewnić możliwość korzystania z usług kas przez uboższą część społeczeństwa. Na przykład w Kasie w Jakubowicach wysokość udziału ustalono na 25 zł¹⁰⁰. Wszystkie udziały musiały być wpłacone w gotówce jednorazowo albo w ratach. Spółdzielnia nie mogła poszczególnych członków zwolnić z tego obowiązku (art. 21 ustawy o spółdzielniach).

Kasa wypłacała członkom od ich udziałów oprocentowanie, zwane dywidendą. Wysokość oprocentowania udziałów nie mogła przekraczać 2 % stopy dyskontowej Banku Polskiego w roku obrachunkowym. Ograniczenie to wynikało z art. 57 ustawy o spółdzielniach. Ponieważ udziały nie miały stanowić wysokooprocentowanego wkładu oszczędnościowego, dlatego też wysokość oprocentowania (dywidendę) ustalano na niskim poziomie¹⁰¹. Wysokość odsetek od udziałów określało corocznie walne zgromadzenie (zebranie) członków. Dywidenda była wypłacana członkom bądź przeznaczana na cele związane z działalnością kasy, bądź też kierowana do funduszu rezerwowego.

Źródłem funduszu obrotowego było także wpisowe uiszczane przez każdego członka kasy w wysokości ustalonej przez statut. Podobnie jak w przypadku udziału, wysokość wpisowego ustalano na niskim poziomie. Z reguły wynosiło 50 groszy¹⁰². Wpisowe stawało się własnością spółdzielni i nie podlegało zwrotowi w razie wystąpienia lub wykluczenia ze spółdzielni.

Oprócz funduszu obrotowego w statutach kas wyodrębniany był fundusz zasobowy. Ponadto kasy mogły także inne fundusze, szczególnie wspomniany wyżej fundusz rezerwowy. Fundusz zasobowy stanowił własność spółdzielni. Fundusz ten przeznaczany był wyłącznie na pokrycie strat bilansowych kasy. Co ciekawe, gdy fundusz zasobowy osiągnął wysokość wpłaconych udziałów, na wniosek zarządu, rada nadzorcza zobowiązana była obniżyć oprocentowanie pożyczek udzielanych członkom spółdzielni¹⁰³. Fundusze pozostające w dyspozycji kasy mogły być przeznaczane na udzielanie pożyczek, pokrycie kosztów funkcjonowania kasy, a także na pokrycie jej strat.

3. Podsumowanie

W niniejszym artykule poddano analizie wybrane zagadnienia ustroju prawnego kas Stefczyka w latach 1920–1939. Taki zakres badań nie jest przypadkowy, ponieważ to w 1920 roku uchwalono, jak się dzisiaj ocenia, jedną z najlepszych ustaw o spółdzielniach. W tej ustawie zawarto podstawy prawne dla tworzenia i działalności spółdzielni kredytowych, w tym kas Stefczyka.

Na okres międzywojenny przypadł szczególnie intensywny rozwój różnych instytucji drobnego kredytu, takich jak wspomniane kasy Stefczyka, ale także komunalne kasy oszczędności i gminne kasy wiejskie pożyczkowo-oszczędnościowe. To w tym okresie odniosły te instytucje znaczny sukces, wyrażający się nie tylko w liczbie tworzonych instytucji, lecz także w wysokości zgromadzonych wkładów oraz udzielonych kredytów i pożyczek.

Wśród czynników mających decydujący wpływ na sukces tych instytucji należy wymienić między innymi: lokalny charakter, a przez to bezpośredni kontakt z potencjalnym wkładcą oraz kredytobiorcą; transparentność struktury organizacyjnej; niskie koszty działalności; położenie silnego nacisku na krzewienie idei oszczędności; zagwarantowanie stałego i skutecznego nadzoru nad działalnością kasy; zaangażowanie i przymoty personelu kasy; przyjęcie nieograniczonej odpowiedzialności za zobowiązania; wreszcie przychylność lokalnych władz. Wszystkie wymienione wyżej czynniki miały wpływ na zaufanie, jakim zostały obdarzone.

Instytucje te swoją nazwę zawdzięczały wybitnemu propagatorowi ruchu spółdzielczego, zwłaszcza lokalnych instytucji drobnego kredytu, a mianowicie dr. Franciszkowi Stefczykowi, który zresztą był ich twórcą i założycielem. Ich organizację oraz zasady funkcjonowania, w tym prowadzenie akcji oszczędnościowej i kredytowej, regulowało oprócz ustawy o spółdzielniach szereg innych aktów normatywnych, takich jak: statuty, regulaminy oraz instrukcje.

Kasy Stefczyka z punktu widzenia ustrojowego były spółdzielniami gromadzącymi wkłady oszczędnościowe swych członków oraz innych osób, które zdecydowały się powierzyć oszczędności tym instytucjom, a także udzielającymi tanich kredytów i pożyczek członkom kasy. Środki na działalność kredytową uzyskiwały głównie ze zgromadzonych w nich wkładów

oszczędnościowych. Wśród klientów kas dominowali rolnicy. Z usług kas korzystali również przedstawiciele innych zawodów, zwłaszcza rzemiosło i handel.

Kasy Stefczyka szczególną wagę przykładają do krzewienia wśród mieszkańców idei oszczędności. Działalność tę prowadziły szczególnie poprzez odpowiednio przygotowane książki, broszury i ulotki, tworzenie oddziałów i szkolnych kas oszczędności, dostarczanie ludności skarbonek, automatów oszczędnościowych oraz sprzedaż znaczków oszczędnościowych.

Oparte na zasadach i ideach solidaryzmu i humanizmu, kasy Stefczyka stanowiły w okresie międzywojennym zwarty system instytucji oszczędnościowo-kredytowych, które w sposób istotny przyczyniły się nie tylko do poprawy materialnych warunków życia ludności oraz odbudowy gospodarczej Polski, lecz również do restytucji w ogóle państwowości po 123 latach zaborów. Pozwoliły wreszcie wielu ludziom uwierzyć, że o ich sukcesie może zdecydować ich własne zaangażowanie i siła kooperatywy.

[1] J. Müller, *Spółdzielczość bankowa w Polsce. Banking cooperative movement in Poland*, VEGA Studio, Kwidzyn 2009, s. 8; T. Wyszomirski, *Historia i perspektywy spółdzielczości bankowej*, Wydawnictwo Spółdzielcze, Warszawa 1983, s. 7.

[2] Zob. S. Ingot, [w:] *Zarys historii polskiego ruchu spółdzielczego. Część I do 1918 r.*, red. S. Ingot, Zakład Wydawnictw CRS, Warszawa 1971, s. 7 i nast.

[3] A. Alińska, *Bankowość spółdzielcza w krajach Unii Europejskiej*, Twigger, Warszawa 2002, s. 11 i nast.; P. Grzegorzewski, *Spółdzielczość w polskiej gospodarce. Geneza oraz istota spółdzielczych form gospodarowania*, „Pieniądz i Wieź” 2006, nr 2/3, s. 118. Za pierwszą spółdzielnię oszczędnościowo-pożyczkową założoną w Polsce w oparciu o przepisy o spółdzielniach (stowarzyszeniach) uznaje się Towarzystwo Pożyczkowe dla Przemysłowców Poznania. Zob. *Banki spółdzielcze w województwie rzeszowskim w 125-lecie polskiej spółdzielczości bankowej*, red. M. Kapica, Bank Gospodarki Żywnościowej. Oddział Wojewódzki, Rzeszów 1990, s. 11.

[4] J. Dusza, *Organizacja i zasady działania kas spółdzielczych*, [w:] E. Boroń, J. Dusza, E. Kański, *Poradnik kas spółdzielczych*, Polskie Wydawnictwo Gospodarcze, Warszawa 1957, s. 14.

- [5] Franz Hermann Schulze przybrał do swego nazwiska nazwę miasta Delitzsch i znany był jako Hermann Schulze-Delitzsch. Zob. dane Österreichischer Genossenschaftsverband: http://www.diegenossenschaft.info/oegv/schulze_delitzsch/schulze_delitzsch_portrait [dostęp 2013.09.03].
- [6] H. Schulze-Delitzsch, *Die Genossenschaften in einzelnen Gewerbebezügen*, Leipzig, Keil, 1873, fol. 3; cyt. za: J. Kirsztrot-Prawncki, *O oszczędności, Kasach i Stowarzyszeniach Oszczędnościowych i Pożyczkowo-Oszczędnościowych*, Druk. Tow. komandytowego St. Zaleski & Co, Warszawa 1898, s. 175.
- [7] Ibidem, 175-177.
- [8] K. Prószyński, *O pożyczkach i kasach pożyczkowych po wsiach i miasteczkach*, Wydawnictwo Księgarni Krajowej i Gazety Świątecznej, Warszawa 1888, s. 33. Niektórzy podają jako datę utworzenia rok 1849. Zob. J. Müller, op.cit., s. 8.
- [9] Ibidem, s. 33.
- [10] Ibidem.
- [11] J. Kirsztrot-Prawncki, op.cit., s. 246.
- [12] J. Müller, op.cit., s. 8; K. Prószyński, op.cit., s. 38.
- [13] F. Stefczyk, *Podręcznik dla Kas Stefczyka*, oprac. L. Twarecki, Lwów 1927, s. 2; id., *Rolnicze stowarzyszenia pożyczkowe*, Drukarnia „Gazety Rolniczej”, Warszawa 1914, s. 2.
- [14] K. Prószyński, op.cit., s. 38.
- [15] F. Stefczyk, *Rolnicze stowarzyszenia...*, s. 5.
- [16] Zob. A. Krzyżanowski, *Nauka o pieniądzu i kredycie*, Nakładem Księgarni J. Czarnieckiego, Warszawa 1933, s. 189-190.
- [17] J. Kirsztrot-Prawncki, op.cit., s. 246.
- [18] Ibidem.
- [19] F. Stefczyk, *Podręcznik dla spółek oszczędności systemu F.W. Raiffeisena*, Lwów 1914, s. 1.
- [20] F. Stefczyk, *Rolnicze stowarzyszenia...*, s. 45.
- [21] Zob. T. Wyszomirski, *Historia i perspektywy...*, s. 11.
- [22] T. Wyszomirski, *Historia i perspektywy...*, s. 14.
- [23] Ustawa z dnia 29 października 1920 r. o spółdzielniach (Dz.U. RP z 1920 r. Nr 111, poz. 733).
- [24] J. Müller, op.cit., s. 16.
- [25] W. Rusiński, *Zarys historii polskiego ruchu spółdzielczego. Część II 1918–1939*, Zakład Wydawnictw CRS, Warszawa 1980, s. 49.
- [26] Zob. *Stan i ruch spółdzielni w Polsce*, „Poradnik Spółdzielni” 1925, nr 1, s. 11 i nast.

- [27] *Mały Rocznik Statystyczny za 1939*, GUS, Warszawa 1939, s. 14.
- [28] T. Wyszomirski, *Historia i perspektywy...*, s. 19.
- [29] *Ibidem*, s. 19.
- [30] *Ibidem*, s. 20.
- [31] Zarządzenie Ministra Finansów z dnia 31 stycznia 1952 r. w sprawie prowadzenia przez gminne kasy spółdzielcze czynności zastępczych Powszechnej Kasy Oszczędności (Monitor Polski A z 1952 r. Nr 15, poz. 177). Zob. też: T. Wyszomirski, *Historia i perspektywy..*, s. 20.
- [32] Monitor Polski z 1956 r. Nr 100, poz. 1159.
- [33] Monitor Polski z 1956 r. Nr 31, poz. 401.
- [34] Dz.U. z 2012 r. poz. 855.
- [35] Dz.U. z 1996 r. Nr 1, poz. 2.
- [36] Ustawa z dnia 16 września 1982 r. – Prawo spółdzielcze (tekst jedn. Dz.U. z 2003 r. Nr 188, poz. 1848).
- [37] Ustawa z dnia 22 maja 2003 r. o pośrednictwie ubezpieczeniowym (Dz.U. z 2003 r. Nr 124, poz. 1154).
- [38] Ustawa z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie (tekst jedn. Dz.U. z 2010 r. Nr 234, poz. 1536).
- [39] Ustawa z dnia 29 sierpnia 1997 r. – Prawo bankowe (tekst jedn. Dz.U. z 2012 r. poz. 1376).
- [40] Ustawa z dnia 12 maja 2011 r. o kredycie konsumenckim (Dz.U. z 2011 r. Nr 126, poz. 1536).
- [41] O konieczności ujednoczenia regulacji prawnej zwrócono uwagę na pierwszej Konferencji Przewodników Polskiej Kooperacji w Lublinie w 1918 r., a potem w 1921 roku w Poznaniu i w 1924 r. we Lwowie. Zob. S. Ochociński, *Formy i zasady spółdzielczych i komunalnych instytucji kredytowych w Polsce*, t. 3, red. B. Gruchman, J. Tajkowski, Akademia Ekonomiczna, Poznań 1990, s. 24; T. Wyszomirski, *Wczoraj, dzisiaj i jutro spółdzielczości bankowej w Polsce*, Wydawnictwo Spółdzielcze, Warszawa 1986, s. 14.
- [42] Dz.U. RP z 1920 r. Nr 111, poz. 733. Ustawa ta obowiązywała do 4 czerwca 1961 r. Zob. R. Pretzl, *Das neue Genossenschaftsgesetz vom 29 Oktober 1920*, L. Simion, Berlin 1921.
- [43] Dziennik Praw z 1919 r. Nr 17, poz. 223.
- [44] W. Rusiński, *Zarys historii polskiego ruchu spółdzielczego. Część II 1918–1939*, Zakład Wydawnictw CRS, Warszawa 1980, s. 29.
- [45] Dz.U. RP z 1933 r. Nr 29, poz. 255.

- [46] Dz.U. RP z 1933 r. nr 94, poz. 733. Zob. też rozporządzenie Ministra Skarbu z dnia 1 grudnia 1937 r. o najwyższych granicach odsetek od wkładów i innych lokat pieniężnych w komunalnych Kasach Oszczędności i spółdzielniach (Dz.U. RP z 1937 r. Nr 87, poz. 626). Na podstawie tego rozporządzenia dla spółdzielni, w których suma wkładów oszczędnościowych nie przekraczała 3 mln zł wysokość oprocentowania wkładów ustalono od 3,5% do 5%, natomiast dla pozostałych od 3% do 4,5% w skali roku.
- [47] Dz.U. RP z 1934 r. Nr 29, poz. 246.
- [48] Dz.U. RP z 1924 r. Nr 56, poz. 574.
- [49] Dz.U. RP z 1930 r. Nr 10, poz. 70.
- [50] Dz.U. RP z 1930 r. Nr 50, poz. 424.
- [51] Dz.U. RP z 1932 r. Nr 90, poz. 759.
- [52] Dz.U. RP z 1932 r. Nr 98, poz. 841.
- [53] Zob. *Regulaminy, instrukcje i przepisy dla kas Stefczyka*, Związek Rewizyjny Polskich Spółdzielni Rolniczych w Warszawie, Warszawa-Wilno-Łuck-Brześć n. Bugiem 1928.
- [54] *Regulaminy, instrukcje...*, s. 3.
- [55] Dz.U. RP z 1920 r. Nr 30, poz. 175.
- [56] Dz.U. RP z 1924 r. Nr 114, poz. 1018.
- [57] W. Seydlitz, *Ustawa bankowa a spółdzielnie kredytowe*, „Poradnik Spółdzielni” 1925, nr 3, s. 49.
- [58] Zob. szerzej W. Seydlitz, *Ustawa bankowa...*, s. 47 i nast.
- [59] Ibidem, s. 48.
- [60] Dz.U. RP z 1928 r. Nr 35, poz. 321. Jeszcze na etapie prac legislacyjnych nowe prawo bankowe było krytykowane jako szkodliwe dla ruchu spółdzielczego. Zob. W. Kuczewski, *Projekt nowego prawa bankowego*, „Poradnik Spółdzielni” 1928, nr 1, s. 8-11.
- [61] Zob. W. Kuczewski, *Projekt nowego prawa bankowego*, „Poradnik Spółdzielni” 1928, nr 1, s. 8-11.
- [62] A.C. (Aleksander Całkosiński?), *Nowe prawo bankowe*, „Poradnik Spółdzielni” 1928, nr 7, s. 151.
- [63] E. Sommerstein, *Polskie prawo bankowe*, Warszawa 1928, s. 51.
- [64] Archiwum Państwowe w Kielcach/Oddział w Sandomierzu, Kasa Stefczyka. Spółdzielnia z odpowiedzialnością nieograniczoną w Połańcu, sygn. 2, k. 1.

- [65] Zob. deklarację o przystąpieniu Kasy Stefczyka „Oszczędność” do Związku Spółdzielni Rolniczych i Zarobkowo Gospodarczych Rzeczypospolitej Polskiej, Archiwum Państwowe w Kielcach/Oddział w Sandomierzu, Kasa Stefczyka „Oszczędność”. Spółdzielnia z odpowiedzialnością nieograniczoną w Jakubowicach, sygn. 9, bez paginacji (dalej jako: Kasa Stefczyka „Oszczędność” w Jakubowicach).
- [66] Kasa Stefczyka „Oszczędność” w Jakubowicach, sygn. 1, bez paginacji.
- [67] J. Kwieciński, *Wyraz „bank” w firmie spółdzielni kredytowej*, „Poradnik Spółdzielni” 1927, nr 10, s. 191.
- [68] F. Stefczyk, *Podręcznik...*, s. 6-7.
- [69] Kasa Stefczyka „Oszczędność” w Jakubowicach, sygn. 1, bez paginacji.
- [70] Ibidem.
- [71] Zgodnie z ustawą o spółdzielniach w deklaracji należało wymienić dzień przystąpienia, imię i nazwiska, datę urodzenia, miejsce zamieszkania, liczbą zadeklarowanych udziałów oraz podać zakres odpowiedzialności (art. 17).
- [72] Kasa Stefczyka „Oszczędność” w Jakubowicach, sygn. 1, bez paginacji.
- [73] F. Stefczyk, *Podręcznik...*, s. 9.
- [74] W. Sedylitz, *Ustawa o spółdzielniach z dnia 29 października 1920 r.*, „Poradnik dla Spółek” 1921, nr 1 i 2, s. 4.
- [75] Kasa Stefczyka „Oszczędność” w Jakubowicach, sygn. 1, bez paginacji.
- [76] Ibidem.
- [77] Zob. regulamin dla zarządu kasy Stefczyka spółdzielni z odpowiedzialnością nieograniczoną [w:] *Regulaminy, instrukcje...*, s. 29.
- [78] Kasa Stefczyka „Oszczędność” w Jakubowicach, sygn. 1, bez paginacji.
- [79] Ibidem.
- [80] Ibidem.
- [81] Ibidem.
- [82] Zob. regulamin dla rady nadzorczej kasy Stefczyka spółdzielni z odpowiedzialnością nieograniczoną, [w:] *Regulaminy, instrukcje...*, op.cit., s. 44 i n.
- [83] Kasa Stefczyka „Oszczędność” w Jakubowicach, sygn. 1, bez paginacji.
- [84] Ibidem.
- [85] Ibidem.
- [86] Zob. regulamin dla rady nadzorczej kasy Stefczyka spółdzielni z odpowiedzialnością nieograniczoną, [w:] *Regulaminy, instrukcje...*, s. 44.
- [87] Kasa Stefczyka „Oszczędność” w Jakubowicach, sygn. 1, bez paginacji.
- [88] Ibidem.
- [89] F. Stefczyk, *Podręcznik...*, s. 17.
- [90] Ibidem.

- [91] P. Ruczkowski, *Komunalne kasy oszczędności – ustrój prawny i działalność*, Studium Generale Sandomiriense, Sandomierz 2010, s. 94 i nast.
- [92] Kasa Stefczyka „Oszczędność” w Jakubowicach, sygn. 1, bez paginacji.
- [93] Ibidem.
- [94] Ibidem.
- [95] F. Stefczyk, *Podręcznik...*, s. 20. Zob. też: Kasa Stefczyka „Oszczędność” w Jakubowicach, sygn. 1, bez paginacji.
- [96] Zob. W. Kuczewski, *Ulgi podatkowe dla spółdzielni*, „Poradnik Spółdzielni” 1929, Nr 2, s. 26-27.
- [97] W. Seydlitz, *Ustawa o spółdzielniach...*, s. 5.
- [98] F. Stefczyk, *Podręcznik...*, s. 71.
- [99] Ibidem.
- [100] Kasa Stefczyka „Oszczędność” w Jakubowicach, sygn. 1, bez paginacji.
- [101] F. Stefczyk, *Podręcznik...*, s. 11.
- [102] Kasa Stefczyka „Oszczędność” w Jakubowicach, sygn. 1, bez paginacji.
- [103] Ibidem.

Bibliografia

Źródła

Archiwum Państwowe w Kielcach/Oddział w Sandomierzu, Kasa Stefczyka „Oszczędność”. Spółdzielnia z odpowiedzialnością nieograniczoną w Jakubowicach, sygn. 1, 9.

Archiwum Państwowe w Kielcach/Oddział w Sandomierzu, Kasa Stefczyka. Spółdzielnia z odpowiedzialnością nieograniczoną w Połańcu, sygn. 2.

Mały Rocznik Statystyczny za 1939, GUS, Warszawa 1939.

Literatura

Alińska A., *Bankowość spółdzielcza w krajach Unii Europejskiej*, Twigger, Warszawa 2002.

A.C. (Aleksander Całkosiński?), *Nowe prawo bankowe*, „Poradnik Spółdzielni” 1928, nr 7.

Banki spółdzielcze w województwie rzeszowskim w 125-lecie polskiej spółdzielczości bankowej, red. M. Kapica, Bank Gospodarki Żywnościowej. Oddział Wojewódzki, Rzeszów 1990.

Dusza J., *Organizacja i zasady działania kas spółdzielczych*, [w:] E. Boroń, J. Dusza, E. Kański, *Poradnik kas spółdzielczych*, Polskie Wydawnictwo Gospodarcze, Warszawa 1957.

Grzegorzewski P., *Spółdzielczość w polskiej gospodarce. Geneza oraz istota spółdzielczych form gospodarowania*, „Pieniądz i Wieź” 2006, nr 2/3.

Inglot S., [w:] *Zarys historii polskiego ruchu spółdzielczego. Część I do 1918 r.*, red. S. Inglot, Zakład Wydawnictw CRS, Warszawa 1971.

Kirsztrot-Prawnicki J., *O oszczędności, Kasach i Stowarzyszeniach Oszczędnościowych i Pożyczkowo-Oszczędnościowych*, Druk. Tow. komandytowego St. Zaleski & Co, Warszawa 1898.

Krzyżanowski A., *Nauka o pieniądzu i kredycie*, Nakładem Księgarni J. Czarneckiego, Warszawa 1933.

Kuczewski W., *Projekt nowego prawa bankowego*, „Poradnik Spółdzielni” 1928, nr 1.

Kuczewski W., *Ulgi podatkowe dla spółdzielni*, „Poradnik Spółdzielni” 1929, nr 2.

Kwieciński J., *Wyraz „bank” w firmie spółdzielni kredytowej*, „Poradnik Spółdzielni” 1927, nr 10.

Müller J., *Spółdzielczość bankowa w Polsce. Banking cooperative movement in Poland*, VEGA Studio, Kwidzyn 2009.

Pretzl R., *Das neue Genossenschaftsgesetz vom 29 Oktober 1920*, L. Simion, Berlin 1921.

Prószyński K., *O pożyczkach i kasach pożyczkowych po wsiach i miasteczkach*, Wydawnictwo Księgarni Krajowej i Gazety Świątecznej, Warszawa 1888.

Regulaminy, instrukcje i przepisy dla kas Stefczyka, Związek Rewizyjny Polskich Spółdzielni Rolniczych w Warszawie, Warszawa-Wilno-Łuck-Brześć n. Bugiem 1928.

Ruczkowski P., *Komunalne kasy oszczędności – ustrój prawny i działalność*, Studium Generale Sandomieriense, Sandomierz 2010.

Rusiński W., *Zarys historii polskiego ruchu spółdzielczego. Część II 1918–1939*, Zakład Wydawnictw CRS, Warszawa 1980.

Seydlitz W., *Ustawa bankowa a spółdzielnie kredytowe*, „Poradnik Spółdzielni” 1925, nr 3.

Sedylytz W., *Ustawa o spółdzielniach z dnia 29 października 1920 r.*, „Poradnik dla Spółek” 1921, nr 1 i 2.

Schulze-Delitzsch H., *Die Entwicklung des Genossenschaftswesens in Deutschland*, Otto Janke, Berlin 1870.

Ochociński S., *Formy i zasady spółdzielczych i komunalnych instytucji kredytowych w Polsce*, t. 3, red. B. Gruchman, J. Tajkowski, Akademia Ekonomiczna, Poznań 1990.

Sommerstein E., *Polskie prawo bankowe*, Warszawa 1928.

Stefczyk F., *Podręcznik dla Kas Stefczyka*, oprac. L. Twarecki, Lwów 1927.

Stefczyk F., *Podręcznik dla spółek oszczędności systemu F.W. Raiffeisena*, Lwów 1914.

Stefczyk F., *Rolnicze stowarzyszenia pożyczkowe*, Drukarnia „Gazety Rolniczej”, Warszawa 1914.

Wyszomirski T., *Historia i perspektywy spółdzielczości bankowej*, Wydawnictwo Spółdzielcze, Warszawa 1983.

Wyszomirski T., *Wczoraj, dzisiaj i jutro spółdzielczości bankowej w Polsce*, Wydawnictwo spółdzielcze, Warszawa 1986.

Akty prawne

Dekret Naczelnika Państwa z 8 lutego 1919 r. w przedmiocie zatwierdzania statutów zrzeszeń handlowo-przemysłowych o kapitale zmiennym (Dziennik Praw z 1919 r. Nr 17, poz. 223).

Ustawa z 23 marca 1920 roku o nadzorze nad przedsiębiorstwami bankowymi i kantorami wymiany (Dz.U. RP z 1920 r. Nr 30, poz. 175).

Ustawa z 29 października 1920 r. o spółdzielniach (Dz.U. RP z 1920 r. Nr 111, poz. 733).

Ustawa z 29 marca 1933 roku wydano ustawę w sprawie wysokości odsetek od wkładów i innych lokat pieniężnych w komunalnych kasach oszczędności i spółdzielniach (Dz.U. RP z 1933 r. Nr 29, poz. 255).

Ustawa z dnia 16 września 1982 r. – Prawo spółdzielcze (tekst jedn. Dz.U. z 2003 r. nr 188, poz. 1848).

Ustawa z dnia 14 grudnia 1995 r. o spółdzielczych kasach oszczędnościowo-kredytowych (Dz.U. z 1996 r. Nr 1, poz. 2).

Ustawa z dnia 29 sierpnia 1997 r. – Prawo bankowe (tekst jedn. Dz.U. z 2012 r. poz. 1376).

Ustawa z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie (tekst jedn. Dz.U. z 2010 r. Nr 234, poz. 1536).

Ustawa z dnia 22 maja 2003 r. o pośrednictwie ubezpieczeniowym (Dz.U. z 2003 r. nr 124, poz. 1154).

Ustawa z dnia 5 listopada 2009 r. o spółdzielczych kasach oszczędnościowo-kredytowych Dz.U. z 2012 r. poz. 855).

Ustawa z dnia 12 maja 2011 r. o kredycie konsumenckim (Dz.U. z 2011 r. Nr 126, poz. 1536).

Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 29 czerwca 1924 r. o lichwie pieniężnej (Dz.U. RP z 1924 r. Nr 56, poz. 574).

Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 27 grudnia 1924 roku – o warunkach wykonywania czynności bankowych i nadzorze nad tymi czynnościami (Dz.U. RP z 1924 r. Nr 114, poz. 1018).

Rozporządzenie z mocą ustawy Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 17 marca 1928 roku o prawie bankowym (Dz.U. RP z 1928 r. Nr 35, poz. 321).

Rozporządzenie Ministrów Skarbu i Sprawiedliwości z dnia 11 lutego 1930 r. o lichwie pieniężnej (Dz.U. RP z 1930 r. Nr 10, poz. 70).

Rozporządzenie Ministrów Skarbu i Sprawiedliwości z dnia 15 lipca 1930 r. o lichwie pieniężnej (Dz.U. RP z 1930 r. Nr 50, poz. 424).

Rozporządzenie Ministra Skarbu z dnia 20 października 1932 r. w sprawie określenia w trybie § 1 rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej z 29 czerwca 1924 r. o lichwie pieniężnej najwyższych dozwolonych korzyści majątkowych w pieniężnych stosunkach kredytowych (Dz.U. RP z 1932 r. Nr 90, poz. 759).

Rozporządzenie Ministrów Skarbu i Sprawiedliwości z dnia 7 listopada 1932 r. w sprawie określenia w trybie § 2 rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej z 29 czerwca 1924 r. o lichwie pieniężnej najwyższych dopuszczalnych korzyści majątkowych przedsiębiorstw, trudniących się czynnościami bankowymi (Dz.U. RP z 1932 r. Nr 98, poz. 841).

Rozporządzenie Ministra Skarbu z dnia 30 listopada 1933 r. rozporządzenie o najwyższych granicach odsetek od wkładów i innych lokat pieniężnych (Dz.U. RP z 1933 r. Nr 94, poz. 733).

Rozporządzenie Ministra Skarbu z dnia 23 marca 1934 r. rozporządzenie o sposobie wykonywania kontroli wysokości odsetek płaconych przez spółdzielnie od wkładów i innych lokat pieniężnych (Dz.U. RP z 1934 r. Nr 29, poz. 246).

Rozporządzenie Ministra Skarbu z dnia 1 grudnia 1937 r. o najwyższych granicach odsetek od wkładów i innych lokat pieniężnych w komunalnych Kasach Oszczędności i spółdzielniach (Dz.U. RP z 1937 r. Nr 87, poz. 626).

Zarządzenie Ministra Finansów z dnia 31 stycznia 1952 r. w sprawie prowadzenia przez gminne kasy spółdzielcze czynności zastępczych Powszechnej Kasy Oszczędności (Monitor Polski A z 1952 r. Nr 15, poz. 177).

Zarządzenie Ministra Finansów z dnia 13 kwietnia 1956 r. w sprawie ustalenia wzorcowego statutu dla kas spółdzielczych (Monitor Polski z 1956 r. Nr 31, poz. 401).

Zarządzenie Ministra Finansów z dnia 23 października 1956 r. w sprawie zmiany zarządzenia z dnia 31 stycznia 1952 r. w sprawie prowadzenia przez gminne kasy spółdzielcze czynności zastępczych Powszechnej Kasy Oszczędności (Monitor Polski z 1956 r. Nr 100, poz. 1159).

Bibliography

1. Alińska, A. (2002). *Bankowość spółdzielcza w krajach Unii Europejskiej*. Warszawa.
2. Dusza, J. (1957). Organizacja i zasady działania kas spółdzielczych. In: Boroń, E., Dusza, J. & Kański, E. (1957). *Poradnik kas spółdzielczych*. Warszawa.
3. Grzegorzewski, P. (2006). Spółdzielczość w polskiej gospodarce. Geneza oraz istota spółdzielczych form gospodarowania. *Pieniądz i Wieź*, 2/3.
4. Kapica, M. eds. (1990). *Banki spółdzielcze w województwie rzeszowskim w 125-leciu polskiej spółdzielczości bankowej*. Rzeszów.
5. Kirsztrot-Prawnicky, J. (1898). *O oszczędności, Kasach i Stowarzyszeniach Oszczędnościowych i Pożyczkowo-Oszczędnościowych*. Warszawa.
6. Krzyżanowski, A. (1933). *Nauka o pieniądzu i kredycie*. Warszawa.
7. Kuczewski, W. (1928). Projekt nowego prawa bankowego. *Poradnik Spółdzielni*, 1.
8. Kuczewski, W. (1929). Ulgi podatkowe dla spółdzielni. *Poradnik Spółdzielni*, 2.

9. Kwieciński, J. (1927). Wyraz „bank” w firmie spółdzielni kredytowej. *Poradnik Spółdzielni*, 10.
10. Müller, J. (2009). *Spółdzielczość bankowa w Polsce. Banking cooperative movement in Poland*. Kwidzyn.
11. Ochociński, S. (1990). *Formy i zasady spółdzielczych i komunalnych instytucji kredytowych w Polsce*. Poznań.
11. Pretzel, R. (1921). *Das neue Genossenschaftsgesetz vom 29 Oktober 1920*. Berlin.
12. Prószyński, K. (1988). *O pożyczkach i kasach pożyczkowych po wsiach i miasteczkach*. Warszawa.
13. Ruczkowski, P. (2010). *Komunalne kasy oszczędności – ustrój prawny i działalność*. Sandomierz.
14. Seydlitz, W. (1925). Ustawa bankowa a spółdzielnie kredytowe. *Poradnik Spółdzielni*, 3.
15. Sedylitz, W. (1921). Ustawa o spółdzielniach z dnia 29 października 1920 r. *Poradnik dla Spółek*, 1 i 2.
16. Schulze-Delitzsch, H. (1870). *Die Entwicklung des Genossenschaftswesens in Deutschland*. Berlin.
17. Sommerstein, E. (1928). *Polskie prawo bankowe*. Warszawa.
18. Stefczyk, F. (1927). *Podręcznik dla Kas Stefczyka*. Lwów.
19. Stefczyk, F. (1914). *Podręcznik dla spółek oszczędności systemu F.W. Raiffeisena*. Lwów.
20. Stefczyk, F. (1914). *Rolnicze stowarzyszenia pożyczkowe*. Warszawa.
21. Wyszomirski, T. (1983). *Historia i perspektywy spółdzielczości bankowej*. Warszawa.
22. Wyszomirski, T. (1986). *Wczoraj, dzisiaj i jutro spółdzielczości bankowej w Polsce*. Warszawa.

Dr Piotr Ruczkowski: wykładowca Wyższej Szkoły Ekonomii, Prawa i Nauk Medycznych im. prof. E. Lipińskiego w Kielcach oraz Wyższej Szkoły Humanistyczno-Przyrodniczej w Sandomierzu. E-mail: kerkwshp@poczta.onet.pl

-- -- -- --